

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконав:

студент 4 курсу групи 472-2
денної форми навчання
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»

Галіщук Данііл Дмитрович _____

Керівник:

завідувач кафедри фінансів і кредиту, д.е.н.
проф.

Нікіфоров Петро Опанасович _____

*До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ травня 2024 р.
Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.*

АНОТАЦІЯ

Галіщук Д.Д. Державний бюджет як складова системи фінансових ресурсів держави. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024.

У кваліфікаційній роботі проведено дослідження державного бюджету як головної складової фінансових ресурсів держави, його ролі та функцій. Проаналізовано формування доходної та виконання видаткової частин державного бюджету. Досліджено його стан та ефективність використання. Розглянуто шляхи удосконалення формування та використання державного бюджету. Досліджено зарубіжний досвід, можливий для впровадження в Україні.

Ключові слова: державний бюджет, фінансові ресурси держави, соціально-економічний розвиток, доходи та видатки державного бюджету.

ABSTRACT

Halishchuk D.D. The state budget as a component of the state's financial resources system. – Manuscript. Qualification work for obtaining the first (bachelor's) level of higher education in specialty 072 "Finance, Banking and Insurance". Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024.

In this qualification work, the state budget is studied as the main component of the state's financial resources, its role, and functions. The formation of the revenue part and the execution of the expenditure part of the state budget are analyzed. Its condition and the effectiveness of its use are investigated. The ways to improve the formation and use of the state budget are considered. Foreign experience that could be implemented in Ukraine is explored.

Key words: state budget, financial resources of the state, socio-economic development, revenues and expenditures of the state budget.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Д.Д. Галіщук
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ТА ЙОГО РОЛЬ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ.....	6
1.1. Державний бюджет як головна складова фінансових ресурсів держави	6
1.2. Функції та роль державного бюджету у забезпеченні функціонування держави.....	13
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ДОХОДНОЇ ТА ВИКОНАННЯ ВИДАТКОВОЇ ЧАСТИН ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ЗА 2021-2023 РОКИ.....	19
2.1. Аналіз динаміки та структури надходжень Державного бюджету України.....	19
2.2. Аналіз видаткової частини Державного бюджету України	22
2.3. Аналіз стану та ефективності виконання Державного бюджету України.....	28
РОЗДІЛ 3 ОБҐРУНТУВАННЯ ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ	34
3.1. Зарубіжний досвід управління державним бюджетом та можливості його впровадження в Україні	34
3.2. Основні напрями оптимізації формування та використання Державного бюджету України	40
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51
ДОДАТКИ	

ВСТУП

У сучасному глобалізованому світі, де відбуваються постійні трансформації економічних процесів, держави активно аналізують та оптимізують механізми управління фінансовими ресурсами з метою досягнення сталого економічного прогресу. Головним механізмом управління фінансовими ресурсами держави є державний бюджет. Державний бюджет виступає ключовим інструментом у фінансовому плануванні та регулюванні, функціонуючи як стратегічний засіб для задоволення соціально-економічних потреб суспільства. Державний бюджет є гарантією існування держави. Акумуляовані ресурси дозволяють виконувати функції держави, що сприяють розвитку суспільства.

Дана тема набуває нової актуальності в час нових політичних та економічних викликів. Це стосується, як України так, і розвинених країн світу. В Україні дослідження переважно сконцентровані на вплив воєнного стану на формування та використання державного бюджету. Останні дослідження, що стосується даної теми проводили такі українські науковці як: О. Західна, С. Ратушняк, Є. Боковикова, А. Івахів та інші. Важливими аспектами таких досліджень є вивчення впливу війни на формування бюджету та знаходження способів підвищення ефективності його використання. Зарубіжні дослідження, сконцентровані на інших тематиках, пов'язаних із сучасними викликами, в тому числі зі зростанням напруженості в світі. Враховуючи, загострені політичні відносини між країнами, дані дослідження є актуальними. Загалом, наукових досліджень, присвячених державному бюджету, публікується чимало кожного року, що іще раз підтверджує актуальність теми.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування заходів по вдосконаленню процесів формування та використання Державного бюджету України. Протягом дослідження виконано такі завдання: розгляд державного бюджету як головної складової фінансових ресурсів держави; розбір функцій та ролі державного

бюджету у забезпеченні функціонування держави; аналіз динаміки та структури надходжень Державного бюджету України; аналіз видаткової частини Державного бюджету України; аналіз стану та ефективності виконання Державного бюджету України; аналіз зарубіжного досвіду управління державним бюджетом, можливого для впровадження в Україні; обґрунтування напрямів оптимізації формування та використання Державного бюджету України.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є Державний бюджет України. Предметом виступають відносини щодо формування та використання Державного бюджету України, як ключової складової фінансових ресурсів держави.

Методологічна база кваліфікаційної роботи конструюється на основі фундаментальних принципів світової та вітчизняної наукової думки. Важливе значення для дослідження мають результати наукових праць, останніх 3-5 років, визнаних експертів і практиків, які зосереджують свою увагу в області державних фінансів та їх впливу на економічні відносини. Виконання поставлених завдань потребує застосування різнопланових методів аналізу. Зокрема, загальнонаукові методи включають порівняння, аналіз, синтез, індукцію та дедукцію, історичний та логічний, розвиток від абстрактного до конкретного, інші. Також відзначаються специфічні методи, чий застосунок у напрямку роботи зорієнтований на точні дані та числові показники. До останніх відносяться статистичні, економіко-математичні та фінансово-аналітичні моделі.

Основоположною структурою інформаційної бази даного дослідження є акумуляція всіх наявних та придатних для академічного застосування ресурсів. Інформаційна база здебільшого ґрунтується на офіційній статистичній звітності, що є важливим елементом для проведення ефективного аналізу в рамках практичної частини дослідження. Для здійснення наукової роботи використовувалися такі джерела: наукові статті, навчальні посібники, монографії, нормативно-правові акти України, статистична звітність, електронні ресурси.

Структура кваліфікаційної роботи включає в себе вступ; три розділи, розділені на підрозділи; висновки; список використаних джерел та додатки.

Основний акцент у першому розділі націлений на аналіз теоретичного аспекту обраної теми. На цьому етапі дослідження відбувається розгляд ключових понять, визначень та концепцій, пов'язаних із "державним бюджетом". Також важливе значення має висвітлення основних ідей провідних науковців, аналізуючи їхні праці та перспективи досліджень у відповідній галузі.

Другий розділ орієнтований на практичний аспект, включаючи аналіз дохідної та видаткової частини Державного бюджету України, його стану та ефективності виконання. Основним джерелом інформації для цього є офіційна статистична звітність. Даний етап дослідження характеризується використанням числових розрахунків для знаходження тенденцій та кореляцій, що слугують чинниками позитивних або негативних процесів.

У третьому розділі, ґрунтуючись на отриманих даних та результатах попередніх етапів дослідження, запропоновані методи для оптимізації формування та використання Державного бюджету України. Вагоме значення має порівняльний аналіз вітчизняного досвіду з міжнародними практиками та висвітлення можливості його застосування в контексті нашої держави.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ТА ЙОГО РОЛЬ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ

1.1. Державний бюджет як головна складова фінансових ресурсів держави

Фінансові ресурси країни є доволі розгалуженим поняттям та об'єднують три рівні: мікрорівень, мезорівень, макрорівень. Мікрорівень – фінансові ресурси домогосподарств. Вони формуються в результаті створення ВВП. Мезорівень – фінансові ресурси суб'єктів господарювання. Вони є результатом новоствореного в економіці ВВП й мають вигляд капіталу підприємств, їх прибутку. Саме наявність фінансових ресурсів на цих двох рівнях дає змогу сформувати третій рівень – макрорівень. Він представлений у вигляді бюджетних та позабюджетних фондів, що утворюються внаслідок розподілу, перерозподілу та централізації ВВП [35, с. 128]. До цих бюджетних фондів включається і державний бюджет країни. Отже, з одного боку, даний рівень не може існувати без двох попередніх (в капіталістичній економіці), а з іншого боку – є найважливішим, тому, що забезпечує існування держави, як гарантії безпеки для економічної діяльності населення та суб'єктів господарювання.

За формами походження фінансові ресурси країни поділяються на ресурси накопичення (прибуток, відрахування на соціальні потреби, амортизаційні відрахування) та на ресурси вторинного розподілу й перерозподілу (прямі і непрямі податки, доходи від зовнішньоекономічної діяльності, приріст довготермінових вкладів тощо). Слід зауважити, що ресурси вторинного перерозподілу не можуть існувати без створення продуктів та послуг підприємствами та громадянами. Між цими двома видами формування ресурсів існує залежність: чим більша частина ресурсів у країні утворюється як ресурси

нагромадження, тим менша частина їх утворюється внаслідок розподілу та перерозподілу [32, с. 11].

Ресурси нагромадження використовуються для реінвестування, що в підсумку дозволяє покращувати та розширювати діяльність господарюючого суб'єкта. Важливу роль при цьому відіграють амортизаційні фонди, що надають змогу поновлювати зношені основні засоби. Розподіл державою ресурсів всередині країни виймає з обігу кошти, які могли бути реінвестовані в економіку для виконання поставлених суспільством функцій (оборона, громадський порядок, освіта, охорона здоров'я і т.д.). Переважно, даний процес відбувається у примусовому характері, у вигляді стягнення податків. Це дещо гальмує економічний розвиток, проте забезпечує надання послуг, які вільний ринок надати не здатен.

Загалом, державні фінанси представляють собою складну систему, яка включає в себе державні та місцеві фонди, а також фінансові ресурси регіонального значення. Важливо відзначити, що саме управління цими фондами визначає розвиток країни та конкретної території. Державний апарат несе на собі відповідальність за встановлення загальних правил функціонування суспільства, включаючи економічну сферу. Проте, наслідки цих рішень відображаються у соціально-економічному розвитку територіальних громад. На рівні місцевого самоврядування відбувається остаточне споживання послуг, що надає держава. Тому, часто, держава, за принципом субсидіарності, бюджетної системи, делегує свої повноваження органам місцевого самоврядування для збільшення їх ефективності.

Розвиток економіки та благополуччя держави напряму залежить від ефективності функціонування населення та суб'єктів господарювання, їхньої зацікавленості у отриманні доходів у державі та сплати податків. Використання державного бюджету повністю має цьому сприяти.

Саме поняття «державного бюджету» змінювалося відповідно до вимог свого часу та поступово еволюціонувало із стародавніх часів до сьогодення. Із розвитком суспільства виникла потреба в регулюванні устрою общини. Саме

дані процеси централізації спричинили появу перших держав. Для виконання поставлених обов'язків потрібні ресурси – з'явилися зародки того, що сьогодні називають державним бюджетом. Людство розвивалося, науково-технічний прогрес не стояв на місці, що спричинило промислову революцію і екстенсивний розвиток капіталістичних відносин, як наслідок. Держави почали набувати все більше сучасного виду. Основи демократії широко набували розголосу, в ногу із поширюваним гуманізмом у Європі XVIII-XIX століття. Ідея виборності та участі громадян в управлінні державою стала гострою, як ніколи, і почала втілюватися у життя. Прогриміли революції по Європі, і використання державного бюджету, хоча й не повністю, але почало бути підвладним громадянам. Із прийняттям конституцій, використання державного бюджету переважно почало сприяти задоволенню потреб громадян. На нашу думку, саме це є головною ціллю існування держави, і державного бюджету, відповідно.

Першим роком, коли був сформований бюджет вважається 1781р (зовсім скоро відбудеться Французька революція, яка докорінно змінить суспільно-політичний устрій Європи), саме тоді міністр фінансів Франції Жак Неккер представив звіт королю Людовіку XVI про стан фінансів нації. Вперше був оприлюднений офіційний документ, який вміщував середні звітні дані за декілька років про державні доходи і видатки країни. До цього часу на рівні держави складалися окремі кошториси та рахунки, дуже часто неповні, лише за основними параметрами фінансового господарства. Сам термін «бюджет» набув розповсюдження в офіційних документах лише на початку XIX ст [10, с. 103].

Бюджетний кодекс України (надалі БКУ) не виділяє окремо визначення державного бюджету. Згідно із чинним законодавством України, «бюджет – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду» [2]. Думка вчених щодо визначення державного бюджету, як вітчизняних, так і іноземних дещо різниться, хоча має спільну суть.

Тлумачення поняття «державний бюджет»

Автор	Визначення
Є. Ткач	«Централізований фонд грошових коштів з одного боку, а з другого – система економічних відносин, за допомогою яких розподіляється ВВП і утворюються централізовані фонди» [33, с. 104].
І. Лютий, Л. Демиденко	«Сукупність грошових відносин, які виникають у державі з юридичними і фізичними особами з приводу перерозподілу національного доходу в зв'язку з утворенням і використанням централізованого фонду грошових коштів, який призначений для фінансування народного господарства, соціально-культурних заходів, потреб оборони тощо» [15].
Фінансовий глосарій	«Документ, який представляє очікувані надходження органу управління та пропоновані витрати на фінансовий рік. Урядові бюджети часто потребують законодавчого схвалення та піддаються політичному тиску з боку груп інтересів, які змагаються за ресурси» [45].
Кодекс США	«Річний фінансовий звіт, який представляє пропоновані доходи та витрати уряду на певний фінансовий рік. Це відображення планів, пріоритетів і політичних рішень уряду, які фінансово підкріплені» [43].
Кембріджський словник	«Фінансовий план держави, що включає усі заплановані надходження та витрати державного сектору» [41].

Серед усіх наведених визначень можна виокремити основну суть: бюджет держави складається з дохідної та видаткової частин; він має бути затверджений законодавчо; завдання державного бюджету перерозподіляти ВВП. Загалом, попри географічну різницю, визначення державного бюджету вітчизняними науковцями не надто відрізняється від зарубіжних. Це можна пояснити тим, що еволюція держав відбувалася по всьому світу приблизно рівномірно (з деяким відставанням, проте не критичним). Україна знаходиться в центрі Європи, що суттєво збільшує її можливість до взаємовідносин з іншими країнами. Отже, у певній схожості тлумачень немає нічого дивного, враховуючи глобалізацію світу, та вільний обмін інформацією.

На наш погляд, із практичної точки зору, найбільш точно дане визначення, що подано в кодексі США. Проте, враховуючи економічну наукову думку, бюджет є відносинами. Цьому найбільш відповідає визначення наданні І. Лютим та Л. Демиденко. Визначення ж подане в БКУ акцентує увагу на документальній основі державного бюджету. В цілому, воно має чимало спільних рис із визначенням, наданим кодексом США.

Згідно бюджетної класифікації виділяють чотири основні джерела надходжень до Державного бюджету України: податкові, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та трансферти [2]. Доходи також можна класифікувати за повнотою надходжень до бюджету: ті, що повністю надходять до державного бюджету; ті, що розподіляються між державним та місцевими бюджетами. За частотою появи надходження можуть бути звичайними та надзвичайними. Звичайні доходи регулярно включаються в доходи, надзвичайні з'являються за виняткових, але обґрунтованих обставин [17, с. 426]. Ці надходження мають разовий, непостійний характер і виникають в результаті особливих обставин або рішень (кошти від приватизації державного майна, надходження від штрафних санкцій та пені, гранти й дарунки). За способом зарахування, класифікують надходження загального та спеціального фонду бюджету. Спеціальний фонд поповнюється за рахунок доходів, спрямованих на певну ціль.

Переважну частку цих ресурсів формують саме податкові надходження. Податкова політика держави має бути виваженою, і такою, що дозволить, як отримувати достатньо ресурсів для виконання функцій держави, так і не обтяжувати платника податків, дозволяючи йому розвивати свою справу. Саме знаходження цього балансу є трудомісткою справою, тому що економіка постійно видозмінюється. Відповідно, податкова політика також має набувати гнучкого характеру.

Не можна не згадати про криву Лаффера, що демонструє взаємозв'язок між ставками оподаткуваннями та податковими надходженнями держави. Згідно з науковими дослідженнями американських економістів С. Дурлофа та Л. Блума,

гранична межа податкових ставок, за кривою Лаффера, сягає приблизно 70% [42]. Проте, існує наукова думка, що підняття відсоткових ставок вище 40% створить дисбаланс фінансових ресурсів у країні, і зменшуватиме бажання платників податків інвестувати в економічну діяльність. У будь-якому разі, тема є дискусійною, навіть попри численні математичні моделі, та експериментальні дані, як наслідок способів держав вийти з економічних криз. Одним із найвідоміших прикладів є політика «рейганоміки», що проводилася в США у 1980-х роках, ціллю якої було подолання економічної стагнації та високих темпів інфляції, шляхом зниження податків, дерегуляції та скорочення державних видатків.

На формування доходів бюджету впливає чимало економічних чинників, як внутрішніх, так і зовнішніх. До внутрішніх факторів відносять [17, с. 429]:

- рівень податкових ставок та регуляції економіки;
- рівень облікової ставки НБУ. Банківська відсоткова ставка на пряму впливає на обслуговування внутрішнього державного боргу та можливість залучення коштів даним способом. Також високі відсоткові ставки за кредитами можуть сповільнювати інвестування та розвиток економіки, що негативно впливає на поповнення бюджету. При цьому низькі відсоткові ставки можуть спричинити неконтрольований ріст грошової маси через грошово-кредитний мультиплікатор, а також зменшувати привабливість для інвестування у вітчизняні цінні папери [16, с. 93].
- рівень податкоспроможності населення. Від рівня заможності населення на пряму залежить розмір податкових стягнень до бюджету;
- об'єкти приватизації. В залежності від наявності та цінності майна для приватизації, надходження до бюджету коливатимуться;
- рівень розвитку економіки країни (рівень ВВП, курс та стабільність національної валюти, рівень інфляції).

До зовнішніх факторів відносять [17, с. 429]:

- рівень інтеграції у зовнішньоекономічний простір. В залежності від розвитку міжнародних економічних зв'язків, коливаються такі фактори:

можливість залучення іноземного капіталу в економіку країни та збуту виробленої продукції закордон. Оскільки це впливає на економічний розвиток, прибутковість діяльності, то залежить і наповнюваність державного бюджету;

- світові коливання цін на енергоносії. Це ринковий фактор, що впливає на діяльність суб'єктів господарювання, які є основними платниками податків;
- рівень зовнішньої фінансової допомоги від іноземних держав, міжнародних фінансових організацій. В даному випадку спостерігається лінійна залежність, чим більший рівень безповоротної фінансової допомоги, тим менше потрібно акумулювати ресурсів всередині країни.
- сальдо торговельного балансу. Зовнішньоторговельний баланс є різницею між товарним експортом та імпортом. Якщо експорт більший за імпорт, то має місце позитивне сальдо торговельного балансу, якщо ж імпорт перевищує експорт – негативне [5, с. 25].

Також фактором, що впливає на надходження бюджету є обслуговування державного боргу, як внутрішнього, так і зовнішнього. Процес отримання позик можна визначити як відстрочення податкового навантаження на сьогоднішніх платників податків до майбутніх періодів, коли держава має сплатити позики. У цей час державі необхідно активно знаходити ресурси всередині країни для погашення заборгованості. Такий підхід дозволяє державі уникнути надмірного фінансового тягаря на першому етапі, але вимагає відповідального управління фінансами в майбутньому, щоб забезпечити можливість виплат позичальникам у визначені строки. Для цього можуть бути скорочені видатки державного бюджету та збільшено податковий тиск. Останній матиме негативний вплив, так як зменшуватиме можливість для інвестування та розширення господарської діяльності – економічний розвиток гальмуватиметься. При управлінні державним боргом необхідно збалансовувати підходи, щоб уникнути занадто великого податкового навантаження, яке матиме руйнівний характер.

Розглянувши об'єктивну суть ресурсів країни та місце державного бюджету в ньому, складових його надходжень, слід розібрати функції держави

та напрями використання коштів державного бюджету для забезпечення виконання цих функцій.

1.2. Функції та роль державного бюджету у забезпеченні функціонування держави

В сучасному світі існує близько двохсот держав. Їхнє формування відбувалося за різних обставин, що призвело до суттєвих відмінностей у соціально-політичному устрою, культурі, рівні життя. Де би не проживає достатня кількість населення існують певні централізовані інститути. Десь вони проявляються в більшій мірі, десь суспільний устрій менш централізований. Тобто, потреба в наявності певних інституцій, що регулюватимуть соціальний устрій є гострою. Проте не у всіх випадках державне регулювання виявляється ефективним. Рівень життя в багатьох країнах є нижче межі норми. Згідно з індексом людського розвитку (показника, що поєднує три фактори: ВВП на душу населення, рівень грамотності, тривалість життя), Україна, станом на 2021 рік, посідала 77 місце із 191 можливих. Із початком повномасштабного вторгнення, слід очікувати подальше зниження даного показника. Так як державний бюджет є основною складовою фінансових ресурсів держави, то його ефективне використання сприяє розвитку країни в кращий бік.

Фінансова діяльність будь-якої держави спрямована на вирішення двох основних завдань: по-перше, зібрати передбачені державним бюджетом кошти та розподілити їх відповідно до суспільних потреб; по-друге, – проконтролювати законність збирання, розподілу та використання державних коштів [32, с. 11]. З цього випливають дві основні функції: розподільна і контрольна. Проте, на наш погляд, також варто виділяти функцію забезпечення існування держави, яку в своїх працях також виділяє Захожай К.В та інші науковці [8, с. 18]. Держава

постає у вигляді суспільного договору, і, відповідно, без фінансового підґрунтя, вона не здатна ефективно виконувати свою роль.

Для виконання поставлених завдань держава створює бюджетні програми та здійснює їх фінансування. Оскільки держава здійснює значну їх кількість, то є потреба в класифікації видатків бюджету (рис.1.1.).

Рис. 1.1. Класифікація видатків бюджету

Згідно наказу МФУ № 11 «Про бюджетну класифікацію» від 14.01.2011 р., видатки державного бюджету класифікуються за такими видами: загальнодержавні функції, оборона, громадський порядок, економічна діяльність, охорона навколишнього природного середовища, житлово-комунальне господарство, охорона здоров'я, духовний та фізичний розвиток, освіта, соціальний захист та соціальне забезпечення, міжбюджетні трансферти [26]. Кожна з цих статей витрат має велику кількість підстатей, що розростаються як павутина. В залежності від специфіки здійснення видатків, вони відбуваються за загальним або спеціальним фондом.

Щодо економічної класифікації, то поточними є видатки, корисність яких проявиться у поточному періоді, капітальними – у наступних періодах. Кредитування ж відбувається на умовах строковості, платності та повернення.

Відомча класифікація бюджету розрізняє головних розпорядників бюджетних коштів. Ця класифікація слугує основою для реєстрації всіх розпорядників, що здійснюється Державним казначейством України та

місцевими фінансовими установами. Наприклад, головними розпорядниками державного бюджету є Антимонопольний комітет України, міністерства, державні агентства, і т.д.

В Україні планування видатків бюджету здійснюється за програмно-цільовим методом. Згідно, БКУ, «це метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу» [2]. Класифікація видатків відбувається відповідно до різновидів програм, що спрямовані на реалізацію соціальних, економічних та інфраструктурних проектів. Такий підхід забезпечує систематизацію та контроль за використанням бюджетних коштів для досягнення стратегічних цілей та задач розвитку країни.

Контроль, що здійснюється протягом усіх етапів бюджетного процесу, повинен сприяти досягненню максимальної ефективності на кожному етапі. Як стверджує В. Піхоцький: «Фінансовий контроль спрямований на дотримання законності, фінансової дисципліни, запобігання фінансовим правопорушенням під час мобілізації, розподілу та використання централізованих та децентралізованих фондів, коштів для виконання завдань і функцій держави й ефективного соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів фінансових відносин» [19, с.185]. Із цим твердженням важко не погодитися, адже саме контроль процесу перерозподілу ВВП забезпечуватиме надходження ресурсів, в повному обсязі до кінцевого споживача. Головне питання, що постає при аналізі наведеної думки – як можна досягнути максимально сумлінного контролю, щоб запобігти корупції і казнокрадству?

Згідно із звітом Рахункової палати за 2022 рік, обсяг перевірених публічних фінансів у 2022 році становив 351,3 млрд. грн. Загалом виявлено порушень та недоліків на суму 58,6 млрд. грн [11]. Ця частка є доволі вагомою – 16,7% від усіх перевірених державних фінансів. Слід відзначити, що порушення та недоліки включають нецільове використання коштів і порушення при плануванні; неефективне управління коштами і майном, їх неефективне

використання. Це все має негативний вплив на здатність держави ефективно розподіляти національне багатство.

Розглянувши важливість двох основних функцій бюджету, варто дослідити чому функція забезпечення існування держави є не менш суттєвою. Тема ролі держави в розвитку економіки не є новою, і була об'єктом багатьох досліджень. Проте, на наш погляд, в повному обсязі дану тему розкриває Д. Аджемоглу та Д.А. Робінсон у книзі «Чому нації занепадають? Походження влади, багатства та бідності». Автори вважають, що економічний ріст може відбуватися тільки за умов наявності певної централізації влади та верховенства права [36, с. 508]. Як приклад, наведено низькі показники благополуччя Колумбії. Через наявність великої кількості непідконтрольних воєнізованих групувань, внутрішня ситуація є далекою від оптимальної для забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку. За даними міжнародної неурядової організації IDMS на початок 2014 року близько 12% населення Колумбії, що становить майже шість мільйонів людей, були внутрішніми переселенцями [40]. Окрім того бойовики взяли на себе функції державної влади, проте всі податки, що були зібрані, осідали в їх власних кишнях. Тобто, про жодний перерозподіл внутрішнього продукту, із забезпеченням справедливого підходу, мови йти не може. Утворюється порочне коло: через бойові дії економіка країни страждає, як наслідок надходження державного бюджету зменшуються, і це призводить до недостатньої кількості коштів для забезпечення правопорядку.

Саме дані історичні події підтверджують важливість державного бюджету у забезпечення сприятливих для економічного розвитку умов. Тому що в цілковитому хаосі та анархії підприємницькі ризики є надзвичайно високими, що відмовляє громадянина від будь-якої діяльності. Згадуючи функціональну класифікацію бюджету, якраз видатки на оборону і громадський порядок, безпеку та судову владу є тими важелями, окрім моральності суспільства, що дозволяють суспільству цивілізовано розвиватися, в тому числі, і в економічному плані.

Проте, для довготривалого стабільного та інноваційного розвитку економіки країни не достатньо лише централізації країни та утворення державного бюджету. Важливу роль при цьому грає процеси формування та використання останнього. В залежності від функцій державного бюджету постає три питання, відповіді на які дають змогу зробити судження щодо його дієвості. Наскільки ефективно і доцільно розподіляють ресурси або здійснюються видатки? Наскільки ефективно здійснюється контроль? Чи забезпечує використання державного бюджету сприятливого середовища для ведення підприємницької діяльності, чесної конкуренції, запобіганню виникнення монополістичних утворень, загалом безпечних і справедливих умов проживання та праці? Якщо відповіді на ці питання є схвальними, то можна стверджувати, що функції державного бюджету країни забезпечують в ній існування інклюзивних інститутів. Ось як Д. Аджемоглу описує інклюзивні економічні інститути: «Вони дозволяють і, більше того, стимулюють участь великих груп населення в економічній активності, що дозволяє найкращим чином використовувати їх таланти та навички, залишаючи при цьому право вибору - де саме працювати і що саме купувати - за кожним окремим індивідуумом» [36, с. 89]. Тобто, прив'язуючи дане визначення до теми дослідження: використання державних та місцевих бюджетів повинно сприяти економічній активності населення.

Одним із невід'ємних складових інклюзивних інститутів є гарантовані права на приватну власність, справедлива система правосуддя та рівні можливості для участі кожного громадянина у економічній діяльності. Важливо, щоб ця система сприяла вільному доступу на ринок для нових компаній і вільному вибору професії громадян. Дана характеристика описує розвинені країни західної Європи, США, Канаду, Австралію. Як стверджує Д. Аджемоглу: «Інклюзивні інститути сприяють створенню стійкого довгострокового зростання благополуччя. Екстрактивні інститути також можуть запустити зростання, але воно буде нестійким і недовготривалим (зростання економіки СРСР в середині ХХ століття, нинішні гальмуючі темпи розвитку економіки Китаю)» [36, с. 107].

До екстрактивних відносять економічні системи, які направлені на монополізацію економіки; встановлення олігархату, що має привілеї; а також планово-адміністративну економіку, де держава контролює більшість економічних процесів. Тобто, система, в якій відсутня економічна свобода та вільна конкуренція. При інклюзивних інститутах зростання допускає «творче руйнування» і тим самим підтримує технічний прогрес і інновації. Екстрактивні інститути лише в дуже обмеженому масштабі можуть запустити інноваційні процеси [36, с. 99].

Отже, на даному етапі дослідження, було розглянуто сутність і структуру фінансових ресурсів країни та роль державного бюджету у функціонуванні суспільства, виокремлено функції державного бюджету та їх вплив на розвиток держави. Також важливе значення для подальшого дослідження мала класифікація доходів та видатків бюджету. Теоретична база дозволила зробити підґрунтя для практичного аналізу та пошуку шляхів удосконалення формування й використання Державного бюджету України.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ДОХОДНОЇ ТА ВИКОНАННЯ ВИДАТКОВОЇ
ЧАСТИН ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ЗА 2021-2023 РОКИ2.1. Аналіз динаміки та структури надходжень Державного бюджету
України

Практичний аналіз надходжень державного бюджету складається із розгляду основних показників стану бюджету протягом трьох останніх років. Це дозволить виявити певні тенденції та зробити висновки щодо бюджетних процесів. Загалом, аналіз динаміки та структури надходжень Державного бюджету України є фундаментальним для розуміння фінансової стійкості держави та ефективності фіскальної політики. Важливість цього аналізу полягає у можливості ідентифікувати ключові тенденції та виклики, що впливають на здатність уряду фінансувати свої програми та забезпечити належні соціальні та економічні умови для своїх громадян.

Для охарактеризування змін, що відбувалися у державному бюджеті протягом останнього періоду варто проаналізувати динаміку доходів за кожною складовою та структуру.

Таблиця 2.1.

Динаміка доходів Державного бюджету України, млн. грн

Показник	Роки			Темп приросту			
				млн. грн		%	
	2021	2022	2023	2022-2021	2023-2022	2022/ 2021	2023/ 2022
1	2	3	4	5	6	7	8
Податкові надходження	1 107 090,9	949 764,4	1 203 544,1	-157 326,5	253 779,7	-14,2	26,7
Неподаткові надходження	175 357,9	346 327,7	991 601,7	170 969,8	645 274,0	97,5	186,3
Дох. від капіталу	328,7	611,0	100,3	282,3	-510,7	85,9	-83,6

Продовження таблиці 2.1.

1	2	3	4	5	6	7	8
Трансферти від органів управління	12 576,1	9 465,6	42 915,3	-3 110,5	33 449,7	-24,7	353,4
Трансферти від Європ. Союзу, міжн. орган, країн	1 289,9	481 090,7	433 404,5	479 800,8	-47 686,2	37196,7	-9,9
Цільові фонди	209,4	136,2	432,1	-73,2	295,9	-35,0	217,3
Разом	1 296 852,9	1 787 395,6	2 671 998,0	490 542,7	884 602,4	37,8	49,5

Детальна аналітична таблиця даних подана у додатку А. Податкові надходження державного бюджету у 2022 році зменшилися на 14,2%, порівняно із минулим роком. Найбільший вплив мала негативна динаміка внутрішніх податків на товари та послуги, так як це найвагоміша складова податкових надходжень. У 2022 році надходження внутрішніх податків та зборів знизилися майже на 20%. Переважно вони складаються з податку на додану вартість. Також не можна упустити зменшення надходжень податку на прибуток підприємств, що переважно складається з податку на прибуток приватних підприємств (приблизно 64%). Спричинена дана спадаюча тенденція погіршенням економічної ситуації у країні, із початком повномасштабного вторгненням РФ та зменшенням податкового тиску на платників податків внаслідок цього. Хоча й не так суттєво, проте зменшення надходжень мита теж вплинуло на загальне зменшення податкових надходжень через його скасування на певний період у 2022 році. У 2023 році, навпаки, спостерігається приріст податкових надходжень майже на третину, що в підсумку дозволило трохи перевищити показник 2021 року. В структурі податкових надходжень суттєвих змін не відбулося: податки та мито, надходження яких у 2022 році скоротилося, повернулися на свій довоєнний рівень, та суттєво зросли надходження від податків та зборів, що сплачуються фізичними особами, а особливо військовослужбовцями.

Неподаткові надходження стрімко зростали протягом досліджуваного періоду. У 2022 років показник збільшився майже вдвічі, у 2023 році – втричі. Переважно дана стаття доходів складається з доходи від власності та підприємницької діяльності (частини вилученого чистого прибутку державних

підприємств та коштів, що перераховує НБУ) і власних надходжень бюджетних установ. Саме власні надходження бюджетних установ збільшувалися в геометричній прогресії, досягнувши суми в 802 млн. грн у 2023 році. Також спостерігається поступове збільшення коштів, що перераховує НБУ, згідно ЗУ «Про Національний банк України» – в середньому приріст складав 21% за рік.

Доходи від операцій з капіталом є мізерними, порівняно з іншими статтями доходів. У 2023 році вони переважно містять у собі доходи від продажу основного капіталу та землі, нематеріальних активів. В попередніх роках також були присутні надходження від реалізації державних запасів. У 2022 році показник збільшився вдвічі, у 2023 році зменшився до мінімуму.

Трансферти від органів управління у 2022 році зменшилися, проте вже в наступному році спостерігається суттєве збільшення даного виду доходів – в 4,5 рази. Дана зміна відбулася за рахунок збільшення реверсної дотації та субвенції з місцевого бюджету державному бюджету.

Трансферти від Європейського Союзу (далі ЄС), міжнародних організацій, країн суттєво збільшилися у 2022 році, у 373 рази. Особливо в цьому році збільшилася підтримка ЄС. Проте, найсуттєвіший вплив на зростаючу динаміку мали гранти (дарунки), що надійшли до бюджетних установ. Надана підтримка міжнародних партнерів зросла із початком повномасштабної війни в лютому 2022 року. У 2023 році кошти від міжнародної допомоги зменшилися на 10%.

Як можна простежити на рис.2.1. структура доходів суттєво змінювалася протягом трьох останніх років. У 2021 році питома вага податкових надходжень була найбільшою і сягала 85%. Також значну частку дохідної частини бюджету становили неподаткові надходження. Інші складові доходів загалом становили не більше 1%.

У 2022 році структура доходів кардинально змінилася. Податкові надходження все ще переважали, проте їх питома вага знизилася майже до половини. Варто відмітити те, що трансферти від інших країн та міжнародних організацій суттєво збільшилися та займають п'яту частину всіх доходів.

Пов'язано це із міжнародною підтримкою України, що суттєво посилилася під час повномасштабної війни.

У 2023 році питома вага податкових надходжень знову суттєво зменшилася. Вперше за 3 роки їх частка становила менше половини усіх доходів. Слід відзначити суттєве збільшення питомої ваги неподаткових надходжень. Як наслідок цього, питома вага трансфертів від інших країн та міжнародних організацій несуттєво зменшилася.

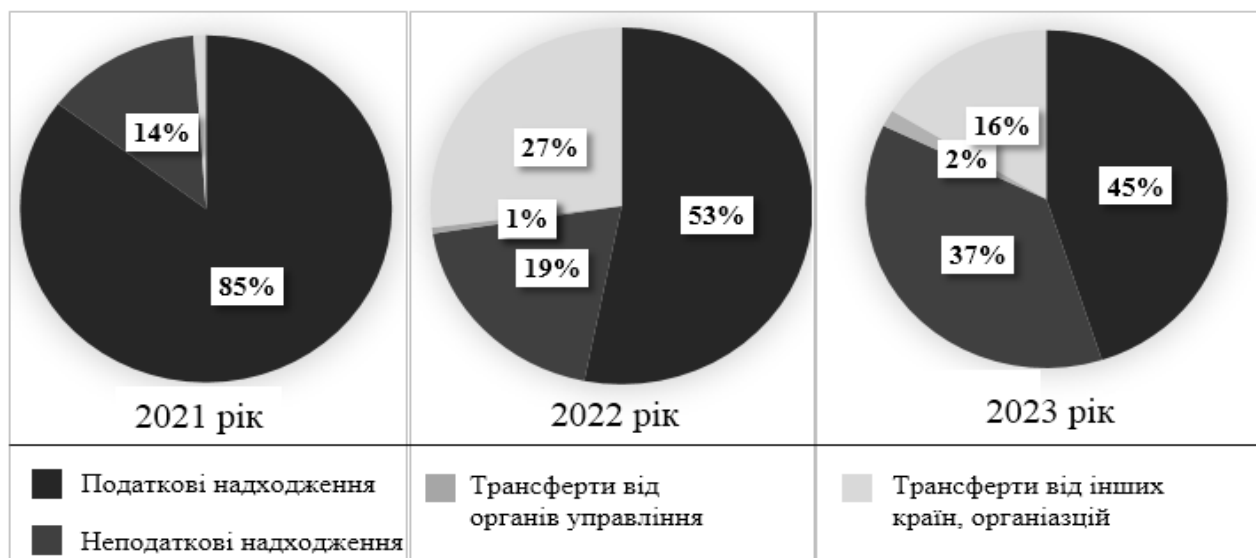

Рис 2.1. Структура доходів Державного бюджету України

Отже, аналіз доходів наочно продемонстрував які зміни відбувалися протягом 2021-2023 років, як в динаміці, так і в структурі. Наступним етапом дослідження є аналіз видатків державного бюджету.

2.2. Аналіз видаткової частини Державного бюджету України

Важливість видаткової частини державного бюджету важко переоцінити. Держава не ставить собі за мету отримання прибутку. Усі доходи, що акумулюються повинні бути витрачені на виконання поставлених завдань. Тому,

на даному етапі бакалаврської роботи буде сконцентровано увагу на аналізі видатків державного бюджету за 2021-2023, їх динаміки та структури.

Таблиця 2.2.

Динаміка видатків Державного бюджету України, млн. грн

Показник	Роки			Темп приросту			
	2021	2022	2023	млн. грн		%	
				2022-2021	2023-2022	2022/2021	2023/2022
Загальнодерж функції	206 643,1	201 999,1	296 139,1	-4 644,0	94 140,0	-2,2	46,6
Оборона	127 527,3	1 142 872,4	2 097 620,5	1 015 345,1	954 748,1	796,2	83,5
Гром. поряд., безпека та судова влада	174 409,6	443 323,2	574 614,6	268 913,6	131 291,4	154,2	29,6
Економ. діяльність	180 989,9	95 368,4	134 307,6	-85 621,5	38 939,2	-47,3	40,8
Охорона навк. сер.	8 200,2	4 714,1	5 202,5	-3 486,1	488,4	-42,5	10,4
Жит.ком. господарство	164,1	528,6	8 369,4	364,5	7 840,8	222,1	1483,3
Охорона здоров'я	170 505,1	184 267,8	179 258,2	13 762,7	-5 009,6	8,1	-2,7
Духовний та фізичний розвиток	15 970,3	11 051,3	11 817,7	-4 919,0	766,4	-30,8	6,9
Освіта	63 837,1	58 508,1	60 452,2	-5 329,0	1 944,1	-8,3	3,3
Соціальний захист та забезпечен.	339 278,9	425 987,0	469 251,2	86 708,1	43 264,2	25,6	10,2
Міжбюджетні трансферти	202 733,3	136 803,3	177 385,1	-65 930,0	40 581,8	-32,5	29,7
Разом	1 490 258,9	2 705 423,3	4 014 418,1	1 215 164,4	1 308 994,8	81,5	48,4

У табл. 2.2. продемонстровано динаміку видатків державного бюджету. Детальну аналітичну таблицю подано в додатку Б. Протягом 2021-2023 рр. відбулися суттєві зміни в динаміці та структурі видатків державного бюджету. В першу чергу, через негативний вплив повномасштабної війни, що почалася в лютому 2022 року. Зміни відбувалися в кожній статті видатків за функціональною класифікацією.

Видатки на загальнодержавні функції несуттєво коливалися за досліджуваний період. Переважно вони склалися із видатків на обслуговування боргу та виплат за державними деривативами. Також наявна суттєва частка видатків на вищі органи управління, зовнішньополітичну

діяльність, фінансову та фіскальну діяльність. У 2022 році змін в загальнодержавних видатків не відбулося, проте вже у 2023 році показник зріс майже наполовину. Передусім зросли саме видатки на обслуговування боргу. Тобто обслуговування боргу відбувалося навіть тоді, коли значна частина дефіциту бюджету покривалася новими позиками від міжнародних партнерів.

Видатки на оборону суттєво зросли у 2022 році, у 9 раз, порівняно із значенням минулого року. У 2023 році також спостерігається зростаюча тенденція – видатки на оборону сягнули значення в 2,1 трлн. грн. Дані радикальні зміни відбулися через повномасштабне вторгнення РФ, що зумовило збільшення видатків на оборону.

Також чітка зростаюча тенденція спостерігається у видатків на громадський порядок, безпеку та судову владу. Найбільше коштів по цій статті видатків витрачається на діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьбу із злочинністю та охорону державного кордону. При чому саме цей напрям видатків суттєво зріс із початком повномасштабної війни, у 3,6 рази. Слід відзначити зростання видатків на протипожежний захист та рятування, діяльність у сфері безпеки держави. Видатки на судову владу протягом 2021-2023 рр. суттєвих змін не зазнавали (становлять 3,5% у 2023 році у структурі по даній статті функціональної класифікації).

Видатки на економічну діяльність зменшилися у 2022 році, проте вже в 2023 спостерігається протилежне – збільшилися на 40,8%. Видатки на економічну діяльність переважно здійснюються за такими напрямками: сільське господарство, паливно-енергетичний комплекс, транспорт, інша промисловість та будівництво. Видатки на сільське господарство поступово зменшувалися протягом 2021-2023 рр. Не в останню чергу, це пов'язано із окупацією плодоносних регіонів півдня України та дефіцитом коштів. Видатки на паливно-енергетичний комплекс навпаки зростали протягом досліджуваного періоду. Якщо у 2021 році переважали видатки на вугільну галузь, то вже в 2022 році нафтогазова галузь стала ключовою, в 2023 році інші галузі. Найбільше витрачалося ресурсів, у 2021-2023 рр. на транспортну галузь, а якщо

конкретизувати – на дорожнє господарство. У 2021 році також в значному обсязі фінансувалися галузь повітряного транспорту, в 2023 – залізничного транспорту. Загалом видатки на транспортну галузь суттєво скоротилися у 2022 році, проте в 2023 році спостерігається приріст на третину. Серед видатків на іншу промисловість та будівництво переважає обробна промисловість. Видатки, за цією спеціалізацією, мали зростаючу динаміку. У 2022 році видатки збільшилися в 3 рази, у 2023 році – на 25%.

У динаміці видатків на охорону навколишнього середовища не відбувалося різких змін. У 2022 році, із переведенням державного бюджету на воєнні рейки, видатки зменшилися на половину. У 2023 році стаття видатків несуттєво зросла. Видатки здійснювалися переважно на запобігання та ліквідацію забруднення навколишнього середовища.

Видатки на житлово-комунальне господарство займали найменшу частку серед державного бюджету у 2021 та 2022 роках. Проте, у 2023 році видатки дуже різко зросли, майже у 16 раз. Це є найбільшим приростом із усіх статей видатків за 2021-2023 рр. У 2022 році приріст теж був значним: числове значення збільшилося у 3 рази. Слід відзначити, що видатки здійснювалися суто на комунальне господарство: облаштуванням гуртожитків для внутрішньо-переміщених осіб.

Видатки на охорону здоров'я змінювалися несуттєво протягом 2021-2023 рр. У 2022 році спостерігається незначний приріст, на 8,1%. У 2023 році стаття видатків взагалі зменшилася. Переважно видатки на охорону здоров'я здійснюються на спеціалізовані лікарні, санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи, а також інші заклади та заходи у сфері охорони здоров'я.

Видатки на духовний та фізичний розвиток суттєво зменшилися у 2022 році, проте вже в 2023 році збільшилися на 7%. Даний тип видатків в своїй більшості складається із видатків на фізичну культуру і спорт, культуру та мистецтво, ЗМІ. Варто відзначити, що видатки на фізичну культуру та спорт набули спадної тенденції із 2021 року, на культуру та мистецтво – збільшилися у 2023 році. Видатки на ЗМІ суттєво збільшилися у 2023 році, порівняно із 2022

роком – на 40%. При чому, згідно програмною класифікацією, більшість видатків за цим напрямом здійснюється на підтримку національного телебачення та радіомовлення – в 2023 році суми витрат за цим напрямом сягали 1,5 млрд. грн.

В освітній галузі не відбувалося суттєвих коливань у здійснюваних видатках. Слід відзначити, що на відміну від бюджетів ОТГ, більшість видатків здійснюється на фахову перевищу та вищу освіту, а не на загальну освіту.

Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення мали зростаючу тенденцію протягом 2021-2023 рр. Щоправда, у 2023 році темпи росту дещо сповільнилися. Видатки на соціальний захист переважно складаються з таких: на випадок непрацездатності, на захист пенсіонерів, на захист ветеранів війни та праці, на захист сім'ї, дітей та молоді, допомоги у вирішенні житлового питання, захист інших категорій населення. Найбільше видатків за цим напрямом все ж здійснюється на соціальний захист пенсіонерів (майже 60%). У зв'язку з наслідками повномасштабної війни у 2023 році на 40% зросли видатки на захист ветеранів війни. Серед тенденцій також варто відзначити суттєве скорочення із 2022 року допомоги у вирішенні житлового питання, а також гіперзростання видатків на соціальний захист сім'ї, молоді та дітей у 2023 році, у 240 раз, порівняно із значенням попереднього року. Дана тенденція пов'язана із суттєвим зростанням вразливої категорії внутрішньо переміщених осіб, зокрема дітей.

Міжбюджетні трансферти із державного бюджету зменшилися у 2022 році, проте вже у 2023 році збільшилися, але не досягнули довоєнного показника. Таку динаміку можна пояснити переспрямуванням коштів із програм розвитку міст, територіальні громади на важливіші потреби, такі як оборона.

Проаналізуємо також структуру видатків із державного бюджету (рис.2.2). У 2021 році в структурі видатків найбільшу частку займали видатки на соціальний захист та забезпечення. Також значну питому вагу мали видатки на загальнодержавні функції; громадський порядок, безпеку та судову владу; економічну діяльність; охорону здоров'я; міжбюджетні трансферти.

У 2022 році структура видатків суттєво змінилася. Видатки на оборону почали займати найбільшу частку. Видатки на громадський порядок, безпеку та

судову владу також суттєво додали в структурі. Слід відзначити, що питома вага видатків на духовний та фізичний розвиток у 2022 році та 2023 році почала становити менше 1%, а також зменшилася питома вага міжбюджетних трансфертів.

У 2023 році, тренд, розпочатий у попередньому році, продовжився: видатки на оборону становили більшість від усіх видатків Державного бюджету України. Всі інші видатки переважно залишилися на рівні 2022 року.

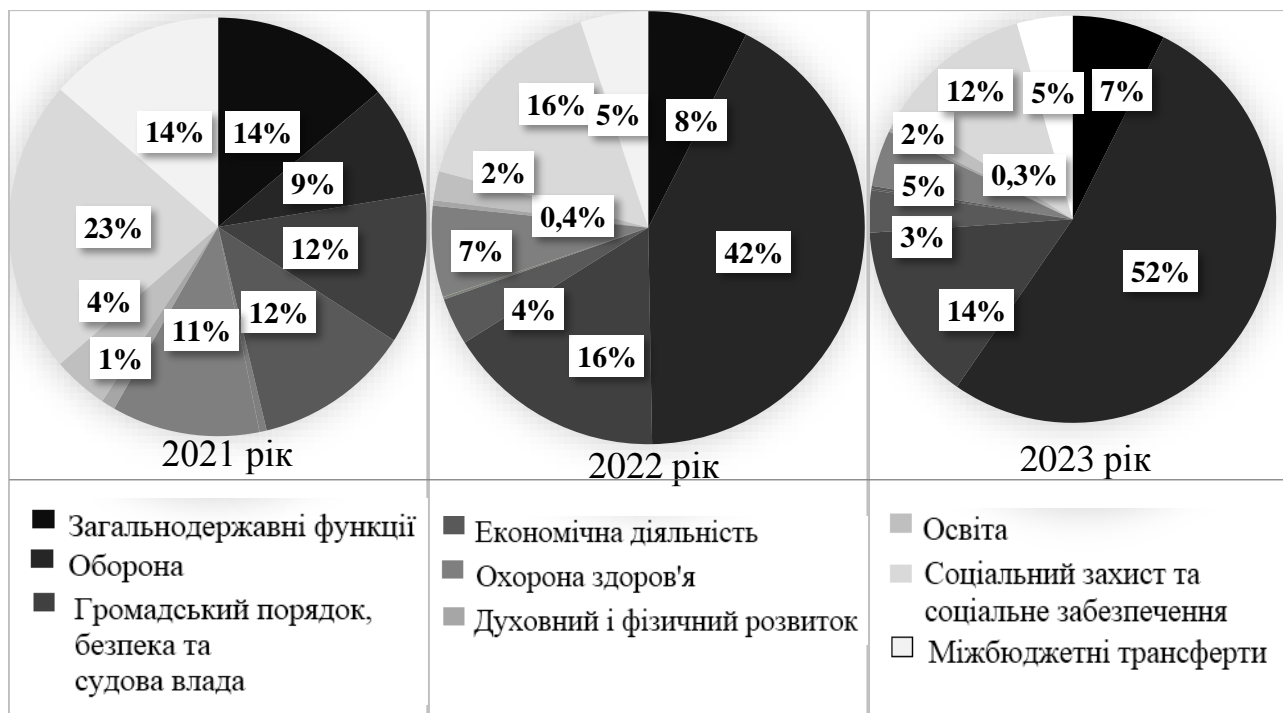

Рис. 2.2. Структура видатків Державного бюджету України

Проаналізувавши видатки за економічною класифікацією (таблицю подано у додатку В), можна стверджувати, що поточні видатки суттєво переважають капітальні, в середньому 94,2% до 5,8%. Поточні видатки набули зростаючої динаміки. В 2022 році приріст становив 93%, у 2023 – 45,4%. У 2021 році найбільшу частку серед поточних видатків становили видатки на соціальне забезпечення, у 2022 році – на оплату праці та нарахування ЄСВ, у 2023 році – на використання товарів та послуг. Також суттєву питому вагу мають видатки на обслуговування боргових зобов'язань та поточні трансферти. Капітальні видатки зменшилися на 34% у 2022 році, проте вже в 2023 році збільшилися на 136%. В структурі капітальних видатків переважають капітальні трансферти

(підприємствам та органам державного управління інших рівнів) над придбанням основного капіталу (складаються у більшості з придбання обладнання і предметів довгострокового користування) в 1,22 рази.

Отже, проаналізувавши видаткову складову бюджету важливо оцінити стан та ефективність виконання державного бюджету, що є предметом дослідження наступного етапу.

2.3. Аналіз стану та ефективності виконання Державного бюджету України

Досягнення якомога більшої ефективності на усіх етапах бюджетного процесу є одним із ключових завдань уряду, що вимагає системного підходу та постійного моніторингу контролюючих органів. Окрім цього, важливо не лише оцінювати ефективність формування та використання державного бюджету в плановому періоді, але й проводити аналіз і оцінку його ефективності безпосередньо під час виконання, а також постфактум. Це дозволить вчасно виявляти потенційні проблеми та ризики, коригувати бюджетні призначення та забезпечить оптимальне використання фінансових ресурсів країни для досягнення стратегічних цілей та підтримки сталого економічного розвитку. Передусім, розглянемо загальний стан основних показників Державного бюджету за 2021-2023 рр.

Таблиця 2.3.

Динаміка основних показників Державного бюджету України, млн. грн

Показник	Роки			Темп приросту			
				млн. грн.		%	
	2021	2022	2023	2022-2021	2023-2022	2022/ 2021	2023/ 2022
1	2	3	4	5	6	7	8
Загальний фонд							
доходи	1 084 146	1 491 091,1	1 663 069,3	406 945,1	171 978,2	37,5	11,5
видатки	1 259 824	2 411 142	3 034 249,7	1 151 318	623 107,7	91,4	25,8
кредитування	-6 827,5	-9 392,6	-11 046,6	-2 565,1	-1 654	37,6	17,6
дефіцит	-168 850,5	-910 658,3	-1 360 133,8	-741 807,8	-449 475,5	439,3	49,4

Продовження таблиці 2.3.

1	2	3	4	5	6	7	8
Спеціальний фонд							
доходи	212 706,9	296 304,5	1 008 928,7	83 597,6	712 624,2	39,3	240,5
видатки	230 434,9	294 281,3	980 168,5	63 846,4	685 887,2	27,7	233,1
кредитування	11 358,9	6 066,7	1 737,1	-5 292,2	-4 329,6	-46,6	-71,4
дефіцит/ профцит	-29 086,9	-4 043,5	27 023,1	25 043,4	31 066,6	-86,1	-768,3
Всього							
доходи	1 296 852,9	1 787 395,6	2 671 998,0	490 542,7	884 602,4	37,8	49,5
видатки	1 490 258,9	2 705 423,3	4 014 418,1	1 215 164,4	1 308 994,8	81,5	48,4
кредитування	4 531,4	-3 326	-9 309,5	-7 857,4	-5 983,5	-173,4	179,9
дефіцит	-197 937,4	-914 701,7	-1 333 110,7	-716 764,3	-418 409	362,1	45,7

Доходи загального фонду суттєво збільшилися за останні 3 роки. У 2022 році вони зросли майже на 40%. У 2023 році спостерігається помірне зростання. Видатки загального фонду зростали набагато швидше, ніж доходи. У 2022 році темп приросту сягнув 91,4% від показника минулого року. Тобто – майже вдвічі. Даний незвичайний ріст спричинений повномасштабним вторгненням Російської Федерації, як наслідок, це зумовило суттєве збільшення видатків на оборону. У 2023 році видатки бюджету ще збільшилися на чверть. Числові значення статті «кредитування» невеликі, порівняно з іншими досліджуваними. Протягом трьох останніх років переважає повернення кредитів до бюджету, аніж надання. Масштабний ріст видатків спричинив суттєве збільшення дефіциту за загальним фондом державного бюджету. У 2022 році, порівняно з попереднім роком, дефіцит збільшився майже у 5,5 раз, у 2023 році лише наполовину.

Доходи спеціального фонду бюджету протягом 2021-2023 років мали тенденцію до збільшення. У 2022 році збільшення є суттєвим, майже на 40%. Але вже у 2023 році спостерігається гіперзростання. Доходи спеціального фонду сягнули трильйону гривень. Загалом дана тенденція не корелює із змінами у загальному фонді. Збільшилися доходи спеціального фонду за рахунок інших джерел власних надходжень бюджетних установ. Також вагому частку мають трансферти з місцевих бюджетів, надходження в рамках програм бюджетної підтримки ЄС, гранти МБРР. Видатки спеціального фонду зростали пропорційно доходам. На відміну від показників загального фонду, протягом досліджуваного

періоду суми кредитування із бюджету переважали суми повернення. Слід відзначити, що показники кредитування із спеціального фонду демонструють спадну тенденцію. Державний бюджет спеціального фонду був дефіцитним у 2021 та 2022 роках. У 2023 році, завдяки суттєвому збільшенні доходів, спеціальний фонд бюджету є профіцитним.

Загалом, враховуючи загальний та спеціальний фонд, доходи бюджету у 2022 році зросли на 37,7%, а в 2023 році майже на 50%. У 2023 році приріст видатків бюджету є збалансованим приросту доходів. Чого не можна сказати про попередній рік. У 2021 році загалом із державного бюджету кредитів надавалося більше, ніж поверталось. У двох наступних роках спостерігається протилежна ситуація. Дефіцит державного бюджету збільшувався величезними темпами. У 2022 році він сягнув 915 млрд. грн, у 2023 році – 1 333 млрд. грн. Покривався такий значний дефіцит переважно запозиченнями: як внутрішніми, так і зовнішніми.

На наш погляд, доцільним є порівняти із проаналізованими бюджетні показники із рівнем ВВП країни, оскільки однією з основних функцій державного бюджету є розподіл та перерозподіл ВВП.

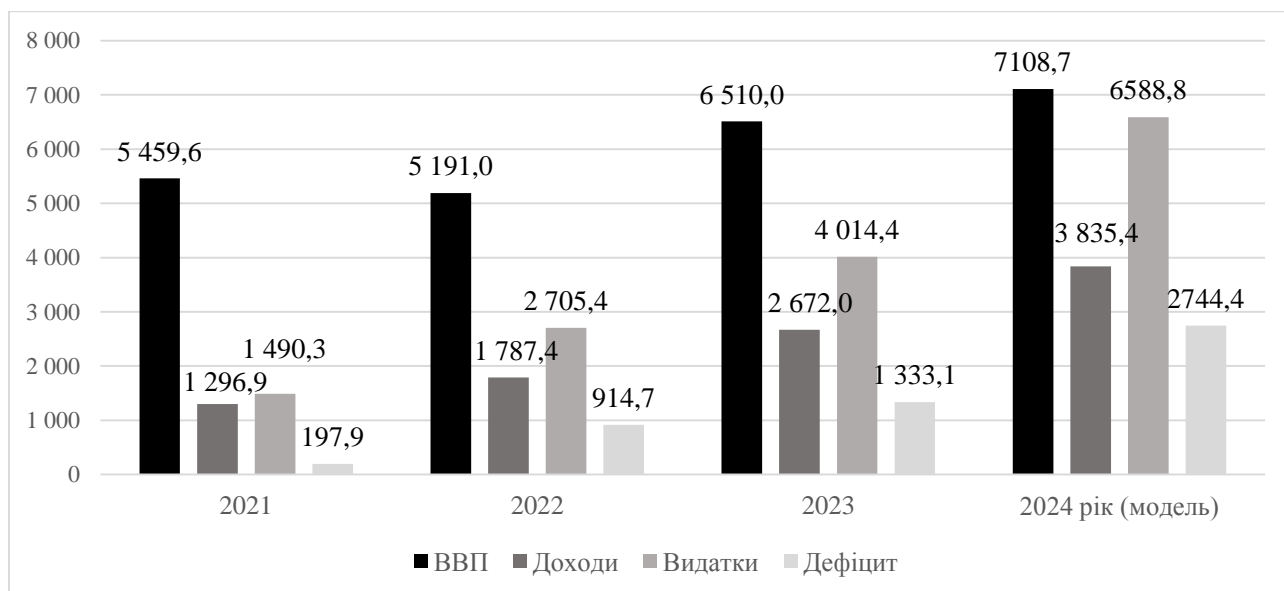

Рис 2.3. Порівняння бюджетних показників із рівнем ВВП, млрд. грн

На рис. 2.3. можна простежити як змінювалося співвідношення видатків та дефіциту державного бюджету із рівнем ВВП. У 2021 році дане співвідношення

було мінімальним. Видатки бюджету становили 27,3%, дефіцит – 13,3%. У 2022 році, із збільшенням видаткової частини бюджету, вони становили 52,1% ВВП, дефіцит при цьому становив 33,8% ВВП. Таке відношення державних витрат до результатів економічної діяльності країни є аномальним та, за звичайних умов розвитку, є недопустимим: надмірне державне регулювання призводитиме до руйнівних тенденцій в економіці. Погіршує ситуацію збільшення дефіциту бюджету до рівня третини ВВП, що свідчить про суттєву недостачу коштів. У 2023 році негативна тенденція продовжилася. Видатки бюджету становили 61,7% від ВВП України. Дефіцит при цьому становив 33,2% ВВП. Тобто, як і в минулому році, видаткова частина бюджету перевищує дохідну майже на третину вартості усіх виготовлених товарів та наданих послуг економікою України за рік. Для наглядної демонстрації на рис 2.3. зображено змодельований розрахунковий стовпець, що продовжує лінію тренду за два попередні роки. При допущенні, що нинішня тенденція продовжиться, можливі видатки бюджету у 2024 році становитимуть 92,7% ВВП, дефіцит – 41,7% ВВП. Очевидно, що такі прогностичні результати є абсолютно нереалістичними: вони призведуть до негативних економічних зрушень та дефолту України.

Як стверджують науковці університету Східної Англії із Норвичу, «дослідження по країнах, що розвиваються, не навели доказів, що зростаючі видатки урядів призводять до збільшення доходів населення чи купівельної спроможності, а отже, розвитку економіки» [37, с. 68]. В Україні ситуація суттєво відрізняється, тому що переважна частина видатків здійснюється на військові потреби. Проте, навіть у 2023 році третина видатків здійснюється не на оборонні потреби чи забезпечення безпеки всередині країни, а на видатки, що не є настільки важливими у воєнний стан та можуть підлягати оптимізації.

Оскільки власних фінансових ресурсів не вистачало, то оцінювати ефективність виконання бюджетних програм без врахування залучених коштів є неможливим. Як можна побачити на рис 2.3. протягом 2021-2023 рр, дефіцит суттєво збільшувався. А отже, згідно причинно-наслідкового зв'язку,

збільшувалося й фінансування державного бюджету. На підставі розрахованих в Додатку Г і Додатку Д даних, здійснено наступний аналіз.

Переважно фінансування дефіциту державного бюджету здійснювалося за рахунок зовнішнього фінансування. У 2021 році структура зовнішнього фінансування переважало внутрішнє на 11,7 в.п., у 2022 році – на 23,7 в.п., у 2023 році – на 62,7 в.п. Тобто, простежується тенденція збільшення фінансування за рахунок зовнішніх джерел. Зовнішнє фінансування переважно відбувалося, за рахунок позик, наданих міжнародними фінансовими організаціями та органами управління іноземних держав. При чому саме динаміка позик від міжнародних організацій є зростаючою: у 2022 році, приріст складає 883,8%, у 2023 році – 124,8%. Внутрішнє фінансування переважно відбувалося за рахунок коштів із єдиного казначейського рахунку та випуску цінних паперів, питома вага яких є найбільшою (середнє значення за 2021-2023 рр становить 78,2%). Найбільше цінних паперів було емітовано у 2022 році.

Якщо аналізувати фінансування державного бюджету не за типом кредитора, а за типом боргового зобов'язання, то розглядаються три складові: фінансування за борговими операціями, надходження від приватизації державного майна та фінансування за активними операціями. Фінансування за борговими операціями мало зростаючу динаміку за досліджуваний період: у 2022 році – (+385,9%), у 2023 році – (+47,4%). Варто відзначити, що ця складова є найсуттєвішою у структурі: середнє значення за 3 роки становить 92,9%. У 2022 та 2023 роках переважно виникали довгострокові зобов'язання, що свідчить про бажання держави відстрочити виплати за позиками на довший період (суми погашення за цим видом зобов'язань займають найменшу питому вагу серед усіх зобов'язань). Також варто звернути увагу на той факт, що короткострокові зобов'язання та векселі у своїй більшості залучаються на внутрішньому ринку. Надходження від приватизації державного майна займають найменшу частку, проте, на наш погляд, дане джерело є недооціненим і не використовується на повну потужність. За даним джерелом спостерігається спадна тенденція у 2022 році, проте вже у 2023 році приріст становив 84,3%. Фінансування за активними

операціями здебільшого здійснюється за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку (далі ЄКР): питома вага становить 340% (значення більше 100%, так як при обрахунку враховувалися від'ємні складові). Це свідчить про наявність грошових резервів на ЄКР, що є неінфляційним джерелом дефіциту.

Наостанок проведемо короткий аналіз за деякими критеріями оцінки ефективності бюджетного процесу (так як екстремальні умови не дають можливості зробити об'єктивну оцінку), видозміненим та застосованим Грубляк О.М, Карвацьким М.В. та Жаворонком А.В. [4, с. 110]. Серед наведених у статті критеріїв та не проаналізованих раніше, варто звернути увагу на наступні. Рівень точності планування державного бюджету за доходами й видатками суттєво різняться: середнє значення за 3 роки за доходами – 106,8%. Тобто, спостерігається перевиконання плану. За видатками: у 2021 році показник був у нормі – 96,8%. У 2022 та 2023 році коливався від 82,9% та 93,6%. Рівень точності планування суттєво знизився через непередбачувані, несприятливі події. Рівень доступності бюджетних показників є доволі високим, адже нетаємні значення опубліковані для вільного доступу для ознайомлення та моніторингу. Також суттєвим кроком для прозорості є застосування в Україні практики публічних закупівель.

Отже, підсумуємо результати практичного дослідження. Аналіз основних показників державного бюджету ознайомив із матеріалом для опрацювання та дозволив оцінити між собою співвідношення доходів, видатків, кредитування та дефіциту, їх зміни протягом досліджуваного періоду. Більш детальний аналіз доходів за динамікою та структурою показав: податкові надходження є найбільшою складовою, із початком повномасштабної війни суттєво зросли трансферти від органів управління, інших країн та організацій. Аналіз видатків показав, що найважливіші, на даний момент є видатки на оборону, про що свідчить їхня зростаюча динаміка. Аналіз бюджетних показників із ВВП України продемонстрував місце державного бюджету у фінансових ресурсах країни, а також негативні тенденції, що спостерігаються у 2022 та 2023 роках. Також було здійснено аналіз фінансування дефіциту.

РОЗДІЛ 3

ОБҐРУНТУВАННЯ ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

3.1. Зарубіжний досвід управління державним бюджетом та можливості його впровадження в Україні

Аналіз зарубіжного досвіду, має на меті розширити горизонти та надати комплексний погляд на питання управління державним бюджетом. Для цього важливо порівняти іноземний досвід з національною практикою, виявити ключові фактори успіху та оцінити перспективи впровадження найбільш ефективних інноваційних підходів у сферу бюджетного управління України.

Як підтвердження аргументів, наведених у теоретичній частині дослідження щодо необхідності наявності певного рівня централізації та стабільного державного бюджету, варто розглянути приклад тієї самої Колумбії, проте вже в сучасному вигляді. У 2016 році було підписано мирну угоду із воєнними групуваннями. Із, хоча й відносною, проте стабілізацією внутрішньої безпеки та збільшенням можливості легітимної центральної влади та місцевого самоврядування впливати на віддалені від великих міст сільські регіони, спостерігається поступовий розвиток економіки у 2021 та 2022 роках. У 2021 році ВВП країни зріс на 15,9%, у 2022 році – на 9,6%. Враховуючи нестабільність даного показника в минулі роки, дані зрушення є позитивними. За підрахунками МВФ, темпи зростання ВВП Колумбії дещо сповільняться, приблизно до 3,5%. Проте, це все ще буде країна із найбільш швидко зростаючою економікою в Латинській Америці [6]. Без централізації країни даний прогрес був би неможливим, а отже і без існування державного бюджету.

Станом на 2024 рік є актуальними для дослідження економічні реформи, що відбуваються в Аргентині, новообраним президентом Хав'єром Мілеєм.

Аргентина – країна з величезною кількістю проблем, гіперінфляцією, роздутою видатковою частиною державного бюджету (40% ВВП) та майже половиною населення, що живе за межею бідності [14]. Реформи, що пропонує Хав'єр Мілей, є радикальним для суспільства, направлені на лібертаріанські ідеї.

На наш погляд, експериментальні реформи, здійснювані нині Хав'єром Мілеєм, можуть стати в нагоді для застосування у бюджетному процесі України. Однією із програм, пропонованих новообраним президентом є скорочення чиновницького апарату, зокрема скорочення міністерств. Із 21 міністерства нове керівництво Аргентини пропонує залишити дев'ять, пояснюючи дане рішення відсутністю нагальної потреби та браком коштів для роздутого апарату управління державою [46]. В Україні у 2024 році прем'єр – міністр Д. Шмигаль також анонсував певні кроки щодо скорочення кількості міністерств на третину, проте без подальшої деталізації. За словами прем'єра, «влада працює над створенням сильного Центру уряду, де будуть зосереджені допоміжні, адміністративні функції» [20]. Тобто, згідно даної інформації із 19 міністерств пропонується залишити близько тринадцяти.

Згідно з нашими переконаннями, необхідними для функціонування держави є такі міністерства: оборони, внутрішніх справ, економіки, охорони здоров'я, внутрішніх справ, закордонних справ. Всі інші можуть бути піддані або повній ліквідації, або суттєвій реформації, із скороченням витрат для їх діяльності. Також потрібно взяти увагу величезну кількість функціонуючих служб та агентств, результатами діяльності яких можна знехтувати у умовах жорсткої економії та зростання дефіциту державного бюджету. Наприклад, на Державне космічне агентство України у 2023 році було витрачено 1,082 млрд. грн. Все-таки розвиток космічної галузі в умовах екзистенційної загрози держави є не надто актуальною потребою. Космічна галузь та відповідні підприємства можуть бути приватизовані (в тому числі із залученням іноземних інвесторів), що, в підсумку може призвести навіть до збільшення ефективності галузі.

Наступний пункт, який неможливо не згадати – велика приватизація державного та комунального секторів економіки. Оскільки тема дослідження

стосується саме державного бюджету, то сконцентруємося саме на державній власності. Розвинені країни Європи та США характеризуються великою часткою приватної власності та зведенню до мінімуму державних монополій. Приватизація власності набула свого розмаху наприкінці 1970-х – на початку 1980-х. починаючи з масштабних приватизаційних проектів, ініційованих урядом Маргарет Тетчер у Великобританії [12, с. 14.]. Згодом дані процеси поширилися на Японію та США, У США на початку XXI століття було реалізувало великі приватизаційні проекти, зокрема Асоціацію студентських кредитів та Федеральну національну іпотечну асоціацію [12, с. 15.]. Варто також відзначити успішну приватизацію в Західній Німеччині у 1960-х роках, здійснювану урядом Людвіга Ергарда. Цитуючи його слова: «Ринок – єдиний демократичний суддя, який існує в сучасній економіці» [44, с. 68-80]. Дана економічна політика призвела до «економічного дива» та становлення тієї потужної економіки Німеччини, яку ми бачимо нині.

Питання приватизації викликає певний резонанс у суспільстві, так як Україна вже пережила невдалу приватизацію у 90-х роках XX століття – поч. XXI століття, що призвела до утворення олігополій, які мали негативний вплив на економічний розвиток країни. Не вдаючись у деталі, приватизація відбувалася за цінами, набагато нижчими, ніж справедлива вартість цього майна. Учасники приватизації були лише внутрішні, без залучення зовнішніх. У підсумку, розбирати промислові заводи на металобрухт було вигідніше, аніж інвестувати в їх модернізацію. Ще гірше те, що уряд дотував такі нерентабельні підприємства із державного бюджету, друкуючи готівку. Це призвело до гіперінфляції та занепаду економічного стану. Як наслідок цих подій, серед деякої частини населення склалася негативна думка щодо приватизації державного майна.

Але у цей самий період, країна колишнього соціалістичного табору, Польща, зуміла провести ефективну приватизацію. Звісно, дані процеси також зумовили «шокову терапію» для польської економіки. Основними постулатами цієї «шокової терапії» були: відмова держави від пільгових позик та дотацій; дозвіл на банкрутство неефективних підприємств; активне залучення іноземного

капіталу та спеціалістів [24]. Внаслідок цього приватизаційні сертифікати (ваучери) мали цінність на фондовому ринку іще до переходу їх у акції підприємств. Це створювало справедливу вартість приватизації для державних підприємств.

Підсумовуючи наведений матеріал, можна з упевненістю стверджувати, що приватизація може бути успішною і приносити користь як державі, у вигляді надходжень до бюджету, так і економіці загалом. Тим паче, нині в Україні є набагато більше фінансово грамотного населення, ніж це було 30 років тому. Тому, для успішної приватизації на даний момент, на наш погляд, необхідно створити прозорі та справедливі умови для учасників аукціонів (можливе застосування голландського аукціону); залучити якомога більше учасників, враховуючи іноземних інвесторів; створити всередині країни сприятливі умови для подальшого успішного функціонування таких підприємств. Чим більшою буде ціна продажу, тим більшою буде відповідальність власника у керуванні новоспеченим майном. На рахунок іноземних інвесторів, слід зробити ремарку, що перед допущенням учасника до аукціону, останній повинен пройти контрольну перевірку. В жодному разі, до аукціону, щодо приватизації державного майна, не мають допускатися учасники із Російської Федерації, Білорусі, а також пов'язані з ними особи. Необхідність великої приватизації на даний час, в післявоєнний період, розглянемо нижче із обґрунтуванням розрахунковими даними.

Згідно із офіційною статистикою, частка державного сектору у 2023 році в економіці США становила 4% [38]. Для порівняння, станом на кінець 2021 року, за даними Міністерства економіки (актуальніші офіційні дані не опубліковані) питома вага державного сектору економіки України складає 10,3% [18]. Кількість непрацюючих державних підприємств за останні п'ять років зростає вчетверо. Згідно офіційних даних: якщо у 2018 році таких було 422, то у 2023 році стало 1736. Крім того, держпідприємства стабільно мають близько 1 млрд. грн заборгованості із виплати заробітної плати на рік. Найбільшою вона була у 2020 році – 1,19 млрд. грн. Загалом в Україні налічується 3116 державних

підприємств. З них працюють лише 854 підприємства, тобто 27% від загальної кількості, приносять прибуток – 475 (15%), не працюють 1736 (56%), ще 526 (17%) – не звітують про свою діяльність [25].

Як можна побачити, показники ефективності діяльності даних підприємства є дуже низькими. Відповідно, перебування їх у державній власності приносить більше проблем, ніж вигоди. Слід відзначити, що мала приватизація в Україні вже почалася і вона принесла задовільні надходження до державного бюджету. Зазначимо, що у 2021 році надходження від приватизації (зокрема, було приватизовано АТ «Перший київський машинобудівний завод») становили 5,098 млрд. грн (2.6% дефіциту), що в 1,7 рази більше, ніж за період 2018-2020рр. У 2023 році ж сума надходжень від малої приватизації становить 3,154 млрд. грн (0,2% дефіциту). Дана сума є зовсім невеликою, порівняно із величезним дефіцитом бюджету, але в нинішній складний період, коли Україна потребує постійної міжнародної підтримки, ці надходження є дуже потрібними.

Не слід забувати, що це були показники малої приватизації. Велика приватизація принесе надходжень у рази більше. Основними джерелами надходжень від приватизації став продаж державних спиртозаводів і будівель та приміщень для передислокованих зі сходу компаній. Це стало можливим завдяки дерегуляції даної галузі: влітку 2020 року було знято монополію держави на виготовлення спирту. Згідно даних ФМДУ, до запуску приватизації, Україна витратила близько 200 млн. грн на утримання збиткових заводів щорічно. Ще більшою проблемою було тіньове виробництво, яке становило 55% в 2019 році [34]. Як бачимо із статистики, приватизація - це можливість перетворити витрати у доходи, які покриватимуть значну частку дефіциту. Відповідно, за допомогою цих додаткових коштів можна суттєво збільшити фінансування обороноздатності країни.

Розглянемо приклад великої успішної приватизації в Україні, що здійснювалася раніше. Одним із таких прикладів є приватизація «Криворіжсталі» у 2005 році за 24,2 млрд. грн [13]. Врахувавши інфляцію за період з 2006 по 2023рр., на сьогодні, ця сума становила би 198,9 млрд. грн

(14,9% дефіциту бюджету 2023 року). На даний час в Україні є велика кількість можливих об'єктів приватизації (повної та часткової), що принесуть значні надходження до державного бюджету, а саме: «Об'єднана гірничо-хімічна компанія», «Турбоатом», «Приватбанк», «Одеський припортовий завод», оборонно-промисловий комплекс і т.д. Деякі об'єкти, як «Одеський припортовий завод», доцільніше приватизувати в повоєнний період, так як воєнні ризики зумовлюють значне зниження ціни цього майна. Тому, щоб отримати максимальний дохід від приватизації, потрібно зважувати можливі ризики та точно прогнозувати теперішню та майбутню вартість майна.

Беззаперечно частина майна буде залишатися у державній власності. В першу чергу, це стосується малорентабельних державних монополій, як соціальної інфраструктури. Але у всіх інших галузях держава повинна створювати конкурентні умови розвитку, залишаючи при цьому частку державного сектору незначною. Це також стосується і таких галузей, як освіта та охорона здоров'я, де державні заклади повинні конкурувати із приватними на рівних умовах, як це відбувається із корпоративними «Укрпоштою» та «Ощадбанком». До речі, саме через відсутність конкуренції в залізничній сфері, корпоративізація «Укрзалізниці» не принесла суттєвих покращених результатів. Тому що в умовах державної монополії, підприємство не має стимулів для розвитку, що негативно впливає на видатки державного бюджету. За рахунок коштів державного бюджету, в разі нерентабельної діяльності стратегічно важливого підприємства, покриватимуться збитки. Тому, створення конкурентного середовища має бути одним із пріоритетів держави.

Згадуючи тенденції розвитку інфраструктури, як зарубіжної практики, зауважимо, що економісти – прихильники лібертаріанських поглядів розробляють теорії як мають функціонувати такі підприємства. Зокрема У. Блок сконцентрував увагу на питанні приватизації доріг та сполучень. У своїй книзі він наводить такі аргументи на користь існування приватних доріг: зручна автоматична плата за користування ними, без посередництва чиновницького апарату; більша зацікавленість приватних осіб у догляді за станом доріг;

покращений контроль за викидами забруднюючих речовин. [39, с. 9-10]. У будь-якому випадку, чиста теорія не спричинить рушійні зміни. Для цього потрібні практичні експерименти, які спростують або підтвердять теорії. На основі отриманих результатів, можна буде зробити обґрунтовані висновки.

3.2. Основні напрями оптимізації формування та використання Державного бюджету України

Аналіз державного бюджету показав велику кількість проблем, які потрібно вирішувати для забезпечення ефективного його використання. Деякі чинники негативного впливу є зовнішніми та або слабо піддаються регулюванню, або взагалі не піддаються. Проте, все ж, на наш погляд, внутрішні чинники є більш значущі. Правильні рішення всередині країни дозволять вирішити, в тому числі, зовнішні проблеми. На відміну від проблем місцевих бюджетів, державні стосуються усієї країни, кожного регіону, кожної громади. Саме оптимальна взаємодія правильно налаштованих дій уряду країни та органів місцевого самоврядування є ключовим фактором для досягнення нового покращеного рівня розвитку.

Слід відзначити, що інші новітні дослідження вітчизняних науковців направлені на пошук рішень проблем державного бюджету. Ключовими напрямами досліджень є вирішення проблем, що стосуються формування дохідної частини бюджету [7, с. 131]; проблем та перспектив видатків на національну оборону [30, с. 94]; проблем міжбюджетних трансфертів: горизонтального вирівнювання та субвенцій з державного бюджету (нагадаємо, що вони займали немалу частку в структурі видатків за 2021-2023рр.) [1, с. 499]; вирішення проблем державного дефіциту та державного боргу в умовах воєнного часу [3, с. 260].

Передусім, зазначимо, що в проєкті державного бюджету на 2024 рік не відбулося революційних змін у співвідношеннях доходів, видатків та дефіциту [27]. Проте, деякі зміни, на які варто звернути увагу все ж відбулися. Заплановані доходи є меншими, ніж ті, які були у 2022 та 2023 роках (у порівнянні із 2023 роком знизилися на 33,8%). Заплановані видатки при цьому зменшилися не так суттєво, на 17,6%. При цьому планове надання кредитів із бюджету переважає повернення у 3,05 рази, хоча у 2022 та 2023 році спостерігалася протилежна тенденція. Відповідно, запланований граничний дефіцит є більшим за значення попереднього року, на 17,9%. На підставі досліджених даних можна зробити висновок, що визначений тренд минулих двох років продовжується, проте в дещо сповільненому темпі (порівнюючи із визначеним трендом за даними рис.2.3.: Δ приросту = $1,179 - 2,059 = -0,88$).

На підставі наведених вище наукових досліджень вітчизняних науковців та проєкту державного бюджету на 2024 рік, можна стверджувати, що проблеми є реальними і їх нелегко вирішити. Проте, зважаючи на раніше здійснений аналіз, пропонуються наступні заходи, що дозволять вибратися із порочного кола нагромадження дефіциту бюджету, а відповідно й боргових зобов'язань, або ж, цитуючи В. Поперешнюка, «податкових платежів, відстрочених до майбутніх періодів» [23].

Найперше, на що варто звернути увагу, – залежність надходжень державного бюджету від трансфертів в рамках програми ЄС. Потрібно розуміти, що даний вид безоплатної, безповоротної допомоги у середньостроковому періоді може припинитися, якщо інтеграція України в ЄС не пришвидшиться. У будь-якому разі, дана допомога має бути лише бонусом, який краще витратити на реалізацію довгострокових проєктів, ніж розраховувати на нього, як на одне з основних джерел надходжень для покриття поточних необхідних видатків.

Ключовим джерелом доходів державного бюджету (як і місцевих, якщо враховувати усю бюджетну систему України) є податкові надходження. Саме виважена податкова політика є тим фактором, що дозволяє отримувати стабільні надходження, у вигляді податків, зборів, рентної плати, тощо. Власні постійні

доходи є дуже важливими для успішного виконання державою поставлених на неї функцій, особливо у режимі повномасштабної війни з РФ, що потребує витрачання величезної кількості ресурсів кожного дня. Тому, на наш погляд, є два основні шляхи розвитку податкової політики країни.

Першим варіантом є збільшення податкового навантаження, регулювання економіки, відповідальності підприємців за несплату податків – вичавлення із населення усіх ресурсів для досягнення короткотривалого ефекту. Це можна описати як встановлення «воєнного соціалізму», де держава контролює більшість сфер економіки та ресурсів країни. Другим варіантом є збільшення економічних свобод, зменшення податкового тиску, а також суттєве скорочення державних витрат, що не стосуються оборони країни.

На наш погляд, створення сприятливих умов для ведення підприємницької діяльності дасть більш довготривалий ефект, і у післявоєнний період дозволить швидко відновити економічний розвиток країни. Наприклад, як стверджує В. Поперешнюк: «Мілітарна економіка зарегульована ще міцніше, відтак її треба теж дерегулювати та скасовувати податки виробникам і постачальникам зброї» [22]. Тобто, для стимулювання розвитку оборонної промисловості, висока віддача якої в умовах воєнного часу є необхідною, автор цитати пропонує зробити якомога сприятливіші умови для розвитку даного сектору, залучивши цим більше виробників, в тому числі іноземних інвесторів.

Слід зауважити, що державний контроль повинен мати місце та забезпечувати чесні та справедливі умови для всіх суб'єктів країни: резидентів та нерезидентів. Особливо важливо відзначити ефективну діяльність Антимонопольного комітету при ліберальній економічній системі для забезпечення конкуренції, що лише сприятиме кількісному та якісному росту економіки, а отже і збільшенню податкових надходжень до бюджету. Тому, для досягнення поставлених цілей буде доречним залучення і іноземних спеціалістів до діяльності даної установи.

Як підтвердження аргументів, наведених у попередньому абзаці, вважаємо за доцільне навести приклад поширення схожій ідей в українському

політичному та економічному медіапросторі. Однією з програм пом'якшення податкового навантаження є програма «10:10:10», чиєю основною метою є зменшення податку на додану вартість та податку на доходи фізичних осіб до 10%, а також заміну податку на прибуток податком на виведений капітал зі ставкою 10% [9, с. 455]. Податок на виведений капітал не є чимось новим для української податкової системи, адже він застосовується для резидентів Дія Сіті [21]. Як можна зрозуміти із назви, його суть полягає в оподаткуванні коштів, що виводяться із обороту підприємства. На даний момент, таку реформу провести дуже складно або майже неможливо через відсутність точного планування доходів бюджету та розрахунку фіскального ефекту, що спричинить ця реформа. Проте, після завершення активних бойових дій та стабілізації внутрішньої ситуації, є сенс її розглянути для стимуляції інвестування. На даний момент доцільними буде застосування податкових пільг та канікул для новостворених суб'єктів малого та середнього бізнесу. Це дозволить зменшити тиск на початку діяльності підприємства, з метою його швидшого укріплення на ринку.

Враховуючи негативну тенденцію роздування видаткової частини державного бюджету, є потреба у скороченні певної частини цих витрат. Скорочення видатків також гармонізує із лібералізацією фіскальної політики, що була запропонована раніше. Загалом, дослідивши динаміку та структуру видатків, можна стверджувати, що видатки на оборону точно не можуть бути зменшені. Вони становлять половину від усіх у 2023 році (78,5% від доходів бюджету), що за повномасштабної війни із ядерною державою навіть недостатньо для забезпечення високого рівня обороноздатності.

В першу чергу, скороченню мають підлягати такі статті видатків за функціональною класифікацією: видатки на загальнодержавні функції (переважно витрати на утримання персоналу); видатки на судову владу: економічну діяльність; духовний та фізичний розвиток; результативність інших статей видатків має бути переоціненою та зроблені відповідні висновки щодо ефективності та економності використання бюджетних коштів.

Скорочення видатків на загальнодержавні функції є складним завданням, так як переважну більшість з них складають витрати за державними дериватами, які є захищеними статтями видатків. Проте оптимізація витрат на функціонування механізму державної сфери є потрібною. Для цього варто звернути увагу на можливість оптимізації кадрових ресурсів. З розвитком сучасних технологій, особливо цифрових, виникає перспектива автоматизації механічних робіт, де не потрібне прийняття рішень людиною. Це може призвести до перегляду та перерозподілу функцій, що здійснюються працівниками, із зменшення їх обсягу та спрощуючи процеси адміністрування. Дана пропозиція є здебільшого загальною, тому що стосується усіх сфер діяльності держави, проте у виконанні загальнодержавних функцій є особливо гострою.

На судову владу у 2023 році було витрачено 18,9 млрд. грн, що є доволі значною сумою при порівнянні із іншими аналітичними статтями видатків держави на громадський порядок, безпеку та судову владу. Проте, ефективність судової системи України є дуже низькою. Згідно із дослідженням Європейської Бізнес Асоціації, інтегральний показник Судового індексу у 2023 році становить 2,73 бала (за 5-ти бальною шкалою) [31]. Тобто, значення є доволі низьким і судова система України потребує глобального реформування. Підсумувавши, можна стверджувати, що видатки за даним напрямом є малоефективними і потребують подальшого аудиту та перегляду.

Видатки на економічну діяльність, як наголошувалося раніше, повинні бути об'єктом зменшення. Взагалі, економічна діяльність держави повинна бути зведена до мінімуму. Ввесь широкий спектр послуг повинні надавати приватні компанії, в умовах вільної конкуренції. Особливо гострим є питання дорожнього господарства, на яке у 2023 році було виділено 47,1 млрд. грн. Це стосується і паливно-енергетичного сектору, на який було витрачено 13,8 млрд. грн. Внаслідок цього постає питання чи дійсно кошти були використані ефективно, та з дотриманням стандартів державного контролю. Частковим рішенням даної проблеми в мирний час було стратегічне планування розвитку інфраструктури країни. В умовах повномасштабної війни, застосування даної практики є майже

неможливим. Про що свідчить низьке значення співвідношення капітальних видатків, у порівнянні із поточними у воєнний час. А розвинена інфраструктура країни є одним із факторів успішного залучення іноземних інвестицій. Тому, на наш погляд, державний сектор економіки, в сучасних складних умовах, повинен бути або приватизованим (можливе застосування методики державно-приватного партнерства «PPP»), або функціонувати із суттєвим скороченням витрат та якісним антикризовим менеджментом.

Останній пункт скорочення видатків, що потрібно розглянути – духовний та фізичний розвиток. Видатки на культуру, спорт, державні медіа із державного бюджету під час повномасштабного війни з Росією є неабиякою розкішшю. З упевненістю можна стверджувати, що є більш актуальні потреби на даний час. Підтримкою культурного та спортивного розвитку можуть займатися меценати та інші зацікавлені особи. Якщо в суспільстві буде попит на отримання даних послуг, то відповідно з'явиться комерційний ефект: дана діяльність буде прибутковою і зможе сама себе забезпечувати. Якщо суспільство не потребує, на даний момент, тих проектів, що фінансуються державою, то постає питання у доцільності такого фінансування. На наш погляд, як культурний сектор (театри, кінематограф, художні колективи, цирки), так і професійний спорт повинен бути самоокупним та таким, що користується попитом серед населення. На рахунок державних ЗМІ: вони мають бути зведені до мінімуму та розповсюджувати лише надважливу інформацію. Переважне поширення інформації можуть здійснювати і приватні джерела, які не потребуватимуть державного фінансування. Слід зазначити, що це також забезпечить дотримання принципів плюралізму та свободи слова в суспільстві. Економічний ефект, що може бути досягнутий внаслідок перерозподілу витрат становитиме приблизно 10 млрд. грн, так як частина видатків із державного бюджету на цю сферу все ж необхідна. За умови відсутності позадержавного джерела фінансування, це стосується бібліотек, музеїв, заповідників, втрата яких є дорогою і невиправданою.

На підставі проведеного аналізу фінансування дефіциту державного бюджету, можна стверджувати, що повинні відбуватися заходи із скорочення

дефіциту бюджету в наступних бюджетних періодах. Держава повинна навчитися існувати за власний рахунок, не застосовуючи при цьому монетизацію дефіциту: призведе до галопуючих темпів інфляції і погіршення економічного становища. Серед позитивного, що стосується державного боргу, можна відзначити переважання довгострокових позик (у 2023 році 97,8% від усіх запозичень) над середньо- та короткостроковими. Це дозволяє дещо відстрочити на майбутні періоди обслуговування даного боргу. Щодо тих, чий термін погашення настав нині, потрібно проводити реструктуризацію даного боргу: за найкращого сценарію – списання та викуп, за нейтрального – сек'юритизація, пролонгація, конверсія. Воєнні ризики для України на даний період часу є надто високими – кредитори, якщо вони не бажають повністю втратити свої вимоги, мають бути схильними для поступок, хоча би тимчасових.

Для ефективного використання бюджетних ресурсів потрібен контроль за ними. Впровадження процедури публічних закупівель у бюджетні відносини дозволило суттєво підвищити рівень добросовісної конкуренції між учасниками, економії бюджетних коштів, відкритості та прозорості на всіх стадіях закупівель, а також запобіганню корупційним діям і зловживанням. До прикладу, навіть невеликий навчальний заклад, як Чернівецька гімназія №3 у 2023 році, змогла заощадити на будівництві спортивного майданчику, за допомогою проведення тендерної закупівлі близько 440,1 тис. грн. Врахувавши кількість установ, що фінансуються, за рахунок публічних фінансів, можна представити позитивний економічний ефект, що настає.

Із впровадженням воєнного стану через терміновість проведення закупівель, процедури стали дещо спрощеними, було прийнято постанову КМУ № 1178 [29]. Проте, на даний момент розроблено проєкт закон, який суттєво розширює поняття публічних закупівель та стандартизує їх до європейського зразку. У ньому розроблені також нові види проведення торгів, які раніше не використовувалися в Україні: інноваційне партнерство, закупівлі для укладання зарезервованого контракту, закупівлі із застосуванням динамічної системи закупівель, агреговані та спільні закупівлі; деталізується визначення «публічних

закупівель» [28]. Впровадження цього закону зумовить певні труднощі, особливо відсутність кваліфікованого персоналу, проте у підсумку дозволить розширити можливості для керівників суб'єктів-замовників збільшити економність та ефективність використання бюджетних коштів, з усіма додержаними стандартами контролю та прозорості.

Отже, підсумовуючи, можна стверджувати, що формування та використання Державного бюджет України має свої вразливі місця, які потребують рішучих змін. Це стосується податкової політики, що є головним інструментом фіскальної здатності країни; залежності України від зовнішніх трансфертів; невиправданих напрямів видатків та величезного дефіциту. Запропоновані методи вирішення цих проблем направлені на створення в Україні інклюзивного вектору розвитку, що сприятиме зміцненню економіки та збільшенню ефективності керування державним бюджетом, як складової ресурсів країни, в умовах сучасних складних викликів. Важливим є врахування зарубіжного досвіду при здійсненні бюджетних реформ в Україні. За допомогою наведених впроваджень, на наш погляд, можна покращити бюджетний механізм, та забезпечити максимальний позитивний ефект для народу України, його добробуту та благополучного розвитку.

ВИСНОВКИ

Державний бюджет є важливою складовою системи фінансових ресурсів країни, що відіграє ключову роль у забезпеченні функціонування держави та створенні умов для розвитку її економіки. Державний бюджет слід розглядати як стратегічний інструмент, що має на меті ефективний перерозподіл ресурсів всередині країни. Цей процес спрямований на забезпечення високого рівня обороноздатності та створення передумов для «українського економічного дива» у післявоєнний період, що сприятиме швидкому соціально-економічному розвитку України.

Перший етап дослідження був сконцентрований на аналізі теоретичному матеріалу. Підсумуємо його наступними твердженнями. Державний бюджет є важливою складовою фінансових ресурсів країни, так як за допомогою нього здійснюється перерозподіл ВВП всередині країни. Здійснення цієї функції неможливе без ефективного контролю. Отже, з'являється контрольна функція. В дослідженні також виокремлюється функція забезпечення існування держави, тому що саме державні інституції повинні створювати сприятливі умови для соціально-економічного розвитку країни.

БКУ класифікує доходи та видатки державного бюджету для зручності статистичного аналізу. Формування доходів державного бюджету залежить від великої кількості внутрішніх та зовнішніх чинників. Видатки бюджету варіюються в залежності від потреб суспільства та різноманіття бюджетних програм. Кошти державного бюджету є важливим фактором централізації державного управління, що сприяє встановленню правового середовища для соціально-економічного розвитку суспільства, що змінюється від екстрактивного до інклюзивного, із розвитком демократичних інституцій.

Практичний аналіз продемонстрував динаміку та структуру державного бюджету, та недоліки, що спостерігаються протягом 2021-2023 рр.. Загалом слід відзначити, що питома вага податкових надходжень є найбільшою серед усіх

доходів. Із початком повномасштабної війни, суттєво збільшилася частка трансфертів від Європейського Союзу, урядів інших держав та міжнародних організацій. Серед структури видатків у 2021 році переважали видатки на соціальний захист населення, у 2022 та 2023 році переважали видатки на оборону. У 2023 році вони становили більше половини всіх видатків державного бюджету. У 2021-2023 рр. суттєво переважають поточні видатки над капітальними.

Занепокоєння викликає суттєве зростання дефіциту бюджету в 2022 та 2023 роках, що порівнюючи із ВВП становить 13,3% та 33,8% відповідно. Фінансування дефіциту державного бюджету здійснювалося переважно за рахунок позик, наданих міжнародними фінансовими організаціями та органами управління іноземних держав. Внутрішнє фінансування дефіциту за досліджуваній період відбувалося за рахунок коштів із єдиного казначейського рахунку та випуску цінних паперів. Також слід відзначити надходження, отримані від малої приватизації державного майна. У 2022-2023 рр. спостерігаються понижені показники точності планування доходів та видатків державного бюджету: спостерігається недовиконання видаткової частини бюджету. Серед позитивних аспектів – використання практики публічних закупівель органами державної влади, бюджетними установами. Це відповідає принципам економності та прозорості.

За результатами теоретичного та практичного аналізу запропоновано наступні шляхи покращення формування та використання державного бюджету:

1. Перегляд податкової політики країни. В його основі має лежати створення умов для економічного розвитку країни. Якщо пониження податкових ставок під час воєнного стану є неможливим, так як це дасть негативний фіскальний ефект, то в повоєнний період дані рішення будуть необхідними. Під час воєнного стану доцільно застосовувати податкові пільги та канікули для новостворених підприємств, але, в жодному разі, не дотації із державного бюджету. В Україні мають бути найкращі умови для розвитку бізнесу, як для внутрішнього, так і для зовнішнього учасника. Збільшення бази оподаткування,

внаслідок збільшення виробництв із створенням доданої вартості та робочих місць дозволить отримати більше податкових надходжень, ніж застосовуючи жорстку податкову політику (підтверджується кривою Лаффера). В цей пункт також входить дерегулювання економіки України, із метою створення максимальної конкуренції та зменшенню рівня корупції.

2. Скорочення недоцільних витратів у умовах повномасштабної війни. Ведення повномасштабної війни із ядерною державою передбачає жорстку економію фінансових ресурсів. Тому, витрати із нижчим рівнем корисності для суспільства повинні бути суттєво зменшеними. На наш погляд, це стосується таких статей витратів: на загальнодержавні функції; на громадський порядок, безпеку та судову владу, які не стосуються оборони країни та забезпечення безпеки; економічну діяльність (за рахунок партнерства із приватним сектором); духовний та фізичний розвиток. Також слід розглянути можливість ліквідації та реформування деяких міністерств, агентств та служб.

3. Реструктуризація державного боргу країни. Обслуговування, раніше отриманих позик, строк погашення яких настав зараз, є надто дорогим, зважаючи на загрозу існування держави через воєнні ризики.

4. Велика приватизація державного майна. Це спосіб отримати суттєві надходження, що покриватимуть значну частку оборонних витратів. Варто наголосити, що приватизація має відбуватися за допомогою справедливих та прозорих аукціонів, із максимальним залученням учасників, як внутрішніх, так і зовнішніх. Зважаючи на низькі показники рентабельності державного сектору економіки та величезний дефіцит, на наш погляд, приватизація є необхідною.

Згідно з результатами дослідження, можна засвідчити, що заплановані на початку завдання були повністю виконані. Всебічний аналіз Державного бюджету України дозволив запропонувати шляхи та інструменти збільшення ефективності його формування та використання, що мають практичний характер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боковикова Є.О. Субвенції у складі доходів місцевих бюджетів: правове регулювання та класифікація : *Науковий юридичний журнал*. 2023. №19. С. 499-505.
2. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення 02.03.2024.)
3. Гарбінська-Руденко А.В., Лямзіна О.В. Поняття та значення державного боргу України в умовах воєнного стану : *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №4. С. 259-263.
4. Грубляк О.М., Карвацький В.М. Жаворонок А.В. Методичні підходи до оцінки ефективності бюджетного процесу в Україні : *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 2 (13) Ч.2. С. 108-113.
5. Дахно І.І. Міжнародна торгівля : навч. посібник. Київ : МАУП, 2003. 296 с.
6. За даними МВФ, економіка Колумбії буде найбільш швидко зростаючою в Латинській Америці протягом 2022 року: *Infobae*. URL : <https://www.infobae.com/ua/2022/04/19/the-colombian-economy-will-be-the-fastest-growing-in-latin-america-during-2022-according-to-the-imf/> (дата звернення 20.03.2024)
7. Західна О.Р., Круглякова В.В., Бацман І.В. Формування дохідної частини Державного бюджету України : *Young Scientist*. 2021. № 10 (98). С. 131-136.
8. Захожай К. В. Роль, функції та завдання Державного бюджету України в сучасному суспільно-економічному просторі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 20. С. 15–22.
9. Івахів А.Б. Реформа оподаткування в Україні: огляд податкової реформи «10:10:10» : Наукові перспективи. 2023. № 10 (40). С. 451-462.

10. Кириленко О.П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика) : навч. посібник. Тернопіль : Астон, 2002. 202 с.

11. Комітет з питань бюджету розглянув звіт Рахункової палати за 2022 рік: *Верховна Рада України*. URL : https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/236692.html (дата звернення 14.03.2024)

12. Крамаренко Г.О., Чорна О.Є. Сутність, причини і тенденції приватизації в контексті глобального економічного зростання: інституційний аспект : *Академічний огляд*. 2013. № 2 (39). С. 13-20.

13. «Криворіжсталь» повторно продано : *Голос Америки*. URL : <https://www.holosameryky.com/a/a-49-2005-10-24-voa1-86986937/225549.html> (дата звернення: 08.04.2024)

14. Лотоцька Н. «Шокова терапія» від Мілея: Аргентина девальвує песо на понад 50% до долара : *LB*. URL : https://lb.ua/world/2023/12/13/588750_shokova_terapiya_vid_mileya.html (дата звернення: 29.03.2024)

15. Лютий І.О., Демиденко Л.М. Бюджетна політика і стабільність соціально-економічного розвитку України. *Фінанси України*. 2006. № 10. С. 3-13.

16. Майстренко О.С. Роль облікової ставки центрального банку в забезпеченні монетарної стабільності країни: теоретико-методологічний аспект : *Вісник ЧНУ ім. Б. Хмельницького. Серія «Економічні науки»*. 2023. Т. 27 № 1-2. С. 87-97.

17. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України : навч. посібник. Київ : Знання-прес, 2006. 607 с

18. Питома вага державного сектору в економіці : *Міністерство економіки України*. URL : <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=3f9cbf0b-24bf-48f8-8360-04d559e41d60&tag=UpravlinniaDerzhavnimSektoromEkonomikiIs> (дата звернення: 07.04.2024)

19. Піхоцький В.Ф. Система державного фінансового контролю як інструмент соціально-економічного розвитку. *Менеджмент та підприємництво в Україні етапи становлення і проблеми розвитку*. 2009. № 647. С. 184-190.

20. Погорілов С. Шмигаль анонсував скорочення міністерств в Україні на третину: *Українська Правда*. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2024/03/4/7444867/> (дата звернення: 04.04.2024)

21. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 03.04.2024)

22. Поперешнюк В. Простіше, ніж здається. Як перевести економіку на військові рейки : *Gazeta. ua*. URL : <https://gazeta.ua/blog/60728/prostishe-nizh-zdayetsya-ak-perevesti-ekonomiku-na-vijskovi-rejki> (дата звернення: 02.04.2024)

23. Поперешнюк В. У держбюджеті-2024 заклали 30 мільярдів на стимулювання економіки. : *Facebook*. URL : https://www.facebook.com/Volodymyr.Popereshnyuk/posts/845778603570782/?_rdr (дата звернення: 01.04.2024).

24. Приватизація у сусідів. Як Польщі, Грузії та Словаччині вдалося наростити економіку завдяки ефективній приватизації : *Економічна Правда*. URL : <https://www.epravda.com.ua/projects/pryvatyzatsiya/2021/08/31/677303/> (дата звернення: 08.04.2024)

25. Присяжна Л. В Україні лише 15% державних підприємств є прибутковими : *Liga Zakon*. URL : https://biz.ligazakon.net/news/226721_v-ukran-lishe-15-derzhavnikh-pdprimstv--pributkovimi (дата звернення: 08.04.2024)

26. Про бюджетну класифікацію: наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. № 11. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text> (дата звернення 12.03.2024)

27. Про Державний бюджет України на 2024 рік : Закон України від 09.11.2023 р. №3460-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#n168> (дата звернення: 06.04.2024)

28. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України Про публічні закупівлі» та інших Законів України щодо вдосконалення публічних закупівель» : *Міністерство економіки України*. URL : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e757a412-f2bb-46b2-а60e-abccd62319fc&title=ProektZakonuUkrainiproVnesenniaZminDoZakonuUkrainiproPublichniZakupivliTaInshikhZakonivUkrainiSchodoVdoskonalenniaPublichnikhZakupivel> (дата звернення: 07.04.2024)

29. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України “Про публічні закупівлі”, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування : постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 р. № 1178. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.04.2024)

30. Ратушняк С.О., Луцик Ю.О., Череватий Т. В. Аналіз змін у підходах щодо формування та розподілу бюджетних видатків на потреби Міністерства оборони України під час дії воєнного стану : *Modern Economics*. 2023. №41. С. 93-104.

31. Стан судової влади в Україні: думки бізнесу, органів судової влади та національних експертів : *European Business Association*. URL : <https://eba.com.ua/stan-sudovoyi-vlady-v-ukrayini-dumky-biznesu-organiv-sudovoyi-vlady-ta-natsionalnyh-ekspertiv/> (дата звернення: 05.04.2024)

32. Стойко Я.О, Дема Д.І. Фінанси : підручник / за ред. О.Я. Стойка. Київ : Алерта, 2017. 406 с.

33. Ткач Є., Ткач О. Деякі аспекти ролі державного казначейства у формуванні та використанні коштів державного бюджету України. *Наукові записки*. 2005. №14. С. 104-106.

34. Фонд державного майна в Україні. А ви знали, що донедавна в Україні існувала монополія на виробництво спирту? : *Facebook*. URL :

<https://www.facebook.com/spfu.gov.ua/posts/pfbid08oLWx4DRohTUKLGaWcfxbyTXMcqhA61m9QEIrt29wUXWk7pdnwjsGSA4EXbSYssKl> (дата звернення: 08.04.2024)

35. Фролова Т.О., Лук'яненко Л.І., Отченаш К.Г. Фінансовий ресурс розвитку національної економіки: формування та пріоритетні напрями використання. *Міжнародна економічна політика*. 2016. № 2 (25). с. 126-155

36. Acemoglu D., Robinson J.A. Why nations fail The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. 1st ed. New York, US: Crown Publishers, 2012. 578 p.

37. Anderson E., D`orey M.A.J., Duvendack M., Esposito L. Does Government Spending Affect Income Poverty? A Meta-regression Analysis : *World development*. 2018. №103. P. 60-71.

38. Bhutada G. Visualizing U.S. GDP by Industry in 2023 : *Visual Capitalist*. URL : <https://www.visualcapitalist.com/visualizing-u-s-gdp-by-industry-in-2023/> (дата звернення: 07.04.2024)

39. Block W. The Privatization of Roads and Highways. Human and Economic Factors. Auburn, Alabama, US : Ludwig von Mises Institute, 2009. 475 p.

40. Colombia: Displacement continues despite hopes for peace: *Internal displacement monitoring centre*. URL : <https://www.internal-displacement.org/publications/colombia-displacement-continues-despite-hopes-for-peace/> (дата звернення 18.03.2024)

41. Definition of government budget : *Cambride IGCSE Economics*. URL : <https://thinkigcse.net/economics/page/47643/431-definition-of-the-government-budget> (дата звернення 03.03.2024)

42. Durlauf S.N., Blume L.E. The new Palgrave dictionary of economics. Palgrave Macmillan. 2008 URL : https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1057/978-1-349-95121-5_2088-1 (дата звернення 06.03.2024)

43. Federal Budget Definition: An Overview : *Study Smarter*. URL : <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/politics/us-government-structure/federal-budget/> (дата звернення 03.03.2024)

44. Ferdinand H. Reden, die die Republik bewegten. Obladen, Deutschland: Leske + Budrich, 2002. 662 s.

45. Finance glossary : *Gartner*. URL : <https://www.gartner.com/en/finance/glossary> (дата звернення 03.03.2024)

46. Presidente Milei reduce el número de ministerios para achicar el Estado en Argentina : *La Republica*. URL : <https://www.larepublica.co/globoeconomia/presidente-milei-reduce-el-numero-de-ministerios-para-achicar-el-estado-en-argentina-3764916> (дата звернення: 03.04.2024)

ДОДАТКИ

Додаток А

Класифікація доходів Державного бюджету

Показник	Роки			Темп приросту				Частка в структурі		
	Од. виміру - млн. грн			Млн. грн		%		%		
	2021	2022	2023	2022-2021	2023-2022	2022/ 2021	2023/ 2022	2021	2022	2023
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Податкові надходження ,в тому числі:	1 107 090,9	949 764,4	1 203 544,1	-157 326,5	253 779,7	-14,2	26,7	85,4	53,1	45,0
Податок та збір на доходи фізичних осіб	137 555,2	148 427,2	206 944,7	10 872,0	58 517,5	7,9	39,4	12,4	15,6	17,2
Податок на прибуток	147 751,7	117 049,8	143 837,1	-30 701,9	26 787,3	-20,8	22,9	13,3	12,3	12,0
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	80 749,3	85 365,0	60 327,6	4 615,7	-25 037,4	5,7	-29,3	7,3	9,0	5,0
Внутрішні податки та збори	698 940,3	569 353,7	748 143,9	-129 586,6	178 790,2	-18,5	31,4	63,1	59,9	62,2
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	38 177,1	26 246,0	40 559,4	-11 931,1	14 313,4	-31,3	54,5	3,4	2,8	3,4
Екологічний податок	3 915,8	3 322,3	3 667,8	-593,5	345,5	-15,2	10,4	0,4	0,3	0,3
Неподаткові надходження, в тому числі:	175 357,9	346 327,7	991 601,7	170 969,8	645 274,0	97,5	186,3	13,5	19,4	37,1
Доходи від власності та підприємницької діяльності	56 021,90	87 172,30	123 912,30	31 150,4	36 740,0	55,6	42,1	31,9	25,2	12,5
Власні надходження бюджетних установ	88 365,60	234 842,20	812 405,80	146 476,6	577 563,6	165,8	245,9	50,4	67,8	81,9
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	12 975,50	8 166,10	14 257,60	-4 809,4	6 091,5	-37,1	74,6	7,4	2,4	1,4
Доходи від операцій з капіталом, в тому числі:	328,7	611,0	100,3	282,3	-510,7	85,9	-83,6	0,0	0,0	0,0
Надходження від продажу основного капіталу	49,3	133,6	51,3	84,3	-82,3	171,0	-61,6	15,0	21,9	51,1
Надходження від реалізації державних запасів	250,2	461,0	0,0	210,8	-461,0	84,3	-100	76,1	75,5	0,0

Продовження Додатку А

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	29,0	16,3	48,9	-12,7	32,6	-43,8	200,0	8,8	2,7	48,8
Трансферти від органів управління, в тому числі:	12 576,1	9 465,6	42 915,3	-3 110,5	33 449,7	-24,7	353,4	1,0	0,5	1,6
Реверсна дотація	10 386,2	1 499,2	16 194,50	-8 887,0	14 695,3	-85,6	980,2	82,6	15,8	37,7
Субвенції з місцевого бюджету державному бюджету на виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку регіонів.	2 189,80	7 849,00	25 134,40	5 659,2	17 285,4	258,4	220,2	17,4	82,9	58,6
Трансферти від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій донорських установ, в тому числі:	1 289,9	481 090,7	433 404,5	479 800,8	-47 686,2	37196,7	-9,9	0,1	26,9	16,2
Кошти, отримані від секретаріату ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ або іншої міжнародної організації за участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки	701,6	432,3	87,7	-269,3	-344,6	-38,4	-79,7	54,4	0,1	0,0
Надходження в рамках програм допомоги Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	428,6	24 387,9	6 076,8	23 959,3	-18 311,1	5590,1	-75,1	33,2	5,1	1,4
Гранти (дарунки), до бюджетів усіх рівнів	159,6	456 270,4	427 239,8	456 110,8	-29 030,6	285783,7	-6,4	12,4	94,8	98,6
Цільові фонди	209,4	136,2	432,1	-73,2	295,9	-35,0	217,3	0,0	0,0	0,0
Разом	1296852,9	1787395,6	2671998	490 542,7	884 602,4	37,8	49,5	100	100	100

Класифікація видатків Державного бюджету за функціональною класифікацією

Показник	Роки			Темп приросту				Частка в структурі		
	Од. виміру - млн. грн			Млн. грн		%		%		
	2021	2022	2023	2022-2021	2023-2022	2022/ 2021	2023/ 2022	2021	2022	2023
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальнодержавні функції, в тому числі:	206 643,1	201 999,1	296 139,1	-4 644,0	94 140,0	-2,2	46,6	13,9	7,5	7,4
Вищі органи державного управління органи місцевої влади та місцевого самоврядування фінансова та зовнішньополітична діяльність	39 321,8	34 714,9	38 179,8	-4 606,9	3 464,9	-11,7	10,0	19,0	17,2	12,9
Обслуговування боргу та виплати за державними деривативами	155 651,7	157 870,6	247 601,1	2 218,9	89 730,5	1,4	56,8	75,3	78,2	83,6
Оборона, в тому числі:	127 527,3	1 142 872,4	2 097 620,5	1 015 345,1	954 748,1	796,2	83,5	8,6	42,2	52,3
Військова оборона	121 420,5	1 100 202,3	2 048 533,6	978 781,8	948 331,3	806,1	86,2	95,2	96,3	97,7
Громадський порядок, безпека та судова влада, в тому числі:	174 409,6	443 323,2	574 614,6	268 913,6	131 291,4	154,2	29,6	11,7	16,4	14,3
Діяльність із забезпечення громадського порядку, боротьба із злочинністю, охорона державного кордону	79 716,90	288 207,8	365 409,0	208 490,9	77 201,2	261,5	26,8	45,7	65,0	63,6
Протипожежний захист та рятування	17 133,50	53 272,0	52 941,4	36 138,5	-330,6	210,9	-0,6	9,8	12,0	9,2
Судова влада	20 386,20	18 900,9	20 655,7	-1 485,3	1 754,8	-7,3	9,3	11,7	4,3	3,6
Діяльність у сфері безпеки держави	25 282,70	42 763,1	53 609,6	17 480,4	10 846,5	69,1	25,4	14,5	9,6	9,3
Нагляд за додержанням законів та представницькі функції в суді	10 621,90	12 550,8	13 505,6	1 928,9	954,8	18,2	7,6	6,1	2,8	2,4
Економічна діяльність, в тому числі:	180 989,9	95 368,4	134 307,6	-85 621,5	38 939,2	-47,3	40,8	12,1	3,5	3,3
Сільське господарство	15 224,7	9 284,2	8 424,4	-5 940,5	-859,8	-39,0	-9,3	8,4	9,7	6,3
Паливно-енергетично комплекс	6 021,0	16 868,7	16 999,0	10 847,7	130,3	180,2	0,8	3,3	17,7	12,7

Продовження Додатку Б

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Транспорт	136 857,6	42 053,4	53 900,2	-94 804,2	11 846,8	-69,3	28,2	75,6	44,1	40,1
Інша промисловість та будівництво	3 218,9	9 806,5	12 265,4	6 587,6	2 458,9	204,7	25,1	1,8	10,3	9,1
Охорона навколишнього природного середовища, в тому числі:	8 200,2	4 714,1	5 202,5	-3 486,1	488,4	-42,5	10,4	0,6	0,2	0,1
Запобігання та ліквідація забрудненого навколишнього природного середовища.	6 616,0	3 143,8	3 711,4	-3 472,2	567,6	-52,5	18,1	80,7	66,7	71,3
Житлово-комунальне господарство, в тому числі:	164,1	528,6	8 369,4	364,5	7 840,8	222,1	1483,3	0,0	0,0	0,2
Комунальне господарство	164,0	528,6	8 369,3	364,6	7 840,7	222,3	1483,3	99,9	100,0	100,0
Охорона здоров'я, в тому числі:	170 505,1	184 267,8	179 258,2	13 762,7	-5 009,6	8,1	-2,7	11,4	6,8	4,5
Лікарні та санаторно-курортні заклади	14 088,2	13 651,3	13 467,3	-436,9	-184,0	-3,1	-1,3	8,3	7,4	7,5
Санітарно-профілактичні та протиепідемічні заходи і заклади	7 363,1	11 639,4	12 991,2	4 276,3	1 351,8	58,1	11,6	4,3	6,3	7,2
Інші заклади та заходи у сфері охорони здоров'я	147 919,3	157 656,3	151 486,6	9 737,0	-6 169,7	6,6	-3,9	86,8	85,6	84,5
Духовний та фізичний розвиток, в тому числі:	15 970,3	11 051,3	11 817,7	-4 919,0	766,4	-30,8	6,9	1,1	0,4	0,3
Фізична культура і спорт	5 083,0	3 808,2	3 397,8	-1 274,8	-410,4	-25,1	-10,8	31,8	34,5	28,8
Культура та мистецтво	7 281,2	4 288,2	4 464,9	-2 993,0	176,7	-41,1	4,1	45,6	38,8	37,8
Медіа	3 471,6	2 784,2	3 871,2	-687,4	1 087,0	-19,8	39,0	21,7	25,2	32,8
Освіта, в тому числі:	63 837,1	58 508,1	60 452,2	-5 329,0	1 944,1	-8,3	3,3	4,3	2,2	1,5
Фахова вища та передвища освіта	53 795,1	49 888,5	50 195,1	-3 906,6	306,6	-7,3	0,6	84,3	85,3	83,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення	339 278,9	425 987,0	469 251,2	86 708,1	43 264,2	25,6	10,2	22,8	15,7	11,7
Соціальний захист на випадок непрацездатності	5 401,4	2 219,1	3 629,0	-3 182,3	1 409,9	-58,9	63,5	1,6	0,5	0,8
Соціальний захист пенсіонер.	201 161,8	232 935,3	273 667,1	31 773,5	40 731,8	15,8	17,5	59,3	54,7	58,3
Соціальний захист ветеранів війни та праці	1 676,8	1 492,2	2 078,0	-184,6	585,8	-11,0	39,3	0,5	0,4	0,4

Продовження Додатку Б

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	134,9	101,2	24 351,7	-33,7	24 250,5	-25,0	2396 2,9	0,0	0,0	5,2
Допомога у вирішенні житлового питання	50 221,7	35 016,4	13 642,1	-15 205,3	-21 374,3	-30,3	-61,0	14,8	8,2	2,9
Соціальний захист інших категорій населення	78 405,2	152 528,8	151 672,0	74 123,6	-856,8	94,5	-0,6	23,1	35,8	32,3
Міжбюджетні трансферти	202 733,3	136 803,3	177 385,1	-65 930,0	40 581,8	-32,5	29,7	13,6	5,1	4,4
Разом	1490258,9	2705423,3	4014418,1	1215164,4	1308994,8	81,5	48,4	100	100	100

Додаток В

Класифікація видатків Державного бюджету за економічною класифікацією

Показник	Роки			Темп приросту				Частка в структурі, %		
				Абсолют. відх.		Відн. відх., %				
	2021	2022	2023	2022-2021	2023-2022	2022/ 2021	2023/ 2022	2021	2022	2023
Поточні видатки, в тому числі:	1 356 168,4	2 617 051,5	3 805 886,7	1 260 883,1	1 188 835,2	93,0	45,4	91,0	96,7	94,8
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	262 777,2	994 440,1	1 235 138,6	731 662,9	240 698,5	278,4	24,2	19,4	38,0	32,5
Використання товарів і послуг	382 503,1	750 645,5	1 549 952,1	368 142,4	799 306,6	96,2	106,5	28,2	28,7	40,7
Обслуговування боргових зобов'язань	153 051,8	159 722,5	252 166,4	6 670,7	92 443,9	4,4	57,9	11,3	6,1	6,6
Поточні трансферти	195 338,3	188 543,4	213 848,6	-6 794,9	25 305,2	-3,5	13,4	14,4	7,2	5,6
Соціальне забезпечення	343 498,1	509 480,9	534 145,2	165 982,8	24 664,3	48,3	4,8	25,3	19,5	14,0
Капітальні видатки, в тому числі:	134 090,5	88 371,8	208 531,4	-45 718,7	120 159,6	-34,1	136,0	9,0	3,3	5,2
Придбання основного капіталу	32 018,6	57 776,4	103 879,4	25 757,8	46 103,0	80,4	79,8	23,9	65,4	49,8
Капітальні трансферти	102 071,9	30 595,4	104 651,9	-71 476,5	74 056,5	-70,0	242,1	76,1	34,6	50,2
Разом	1 490 258,9	2 705 423,3	4 014 418,1	1 215 164,4	1 308 994,8	81,5	48,4	100	100	100

Класифікація фінансування Державного бюджету за типом боргового
зобов'язання

Показник	Роки			Темп приросту				Частка в структурі,%		
				Абсолют. відх.		Відн. відх.,%				
	2021	2022	2023	2022-2021	2023-2022	2022/ 2021	2023/ 2022	2021	2022	2023
1. Сальдо фінансування за борговими операціями(+):	177 113,6	860 529,7	1 268 585,1	683 416,1	408 055,4	385,9	47,4	89,5	94,1	95,2
Запозичення (+), в тому числі:	618 198,9	1 309 094,1	1 703 940,9	690 895,2	394 846,8	111,8	30,2	100	100	100
Довгострокові зобов'язання	150 658,7	923 796,7	1 166 259,0	773 138,0	242 462,3	513,2	26,2	24,4	70,6	68,4
Середньострокові зобов'язання	310 523,3	255 220,3	333 126,0	-55 303,0	77 905,7	-17,8	30,5	50,2	19,5	19,6
Короткострокові зобов'язання та векселі	83 583,9	130 077,1	204 555,9	46 493,2	74 478,8	55,6	57,3	13,5	9,9	12,0
Інші зобов'язання	73 433,0	0,0	0,0	-73 433,0	0,0	-100,0	-	11,9	0,0	0,0
Погашення (-), в тому числі:	441 085,3	448 564,4	436 494,6	7 479,1	-12 069,8	1,7	-2,7	100	100	100
Довгострокові зобов'язання	100 371,7	58 172,8	86 416,4	-42 198,9	28 243,6	-42,0	48,6	22,8	13,0	19,8
Середньострокові зобов'язання	206 814,1	257 045,5	223 903,9	50 231,4	-33 141,6	24,3	-12,9	46,9	57,3	51,3
Короткострокові зобов'язання та векселі	133 899,5	133 346,1	126 174,3	-553,4	-7 171,8	-0,4	-5,4	30,4	29,7	28,9
2. Надходження від приватизації державного майна	5 097,9	1 712,0	3 154,4	-3 385,9	1 442,4	-66,4	84,3	2,6	0,2	0,2
3. Фінансування за активними операціями, в тому числі:	15 725,9	52 460,0	61 371,2	36 734,1	8 911,2	233,6	17,0	7,9	5,7	4,6
Зміни обсягів депозитів і цінних паперів	-17 728,2	-30 000,0	0,0	-12 271,8	30 000,0	69,2	-100	-112,7	-57,2	0,0
Зміни обсягів бюджетних коштів	20 946,7	-38 931,1	-165 181,2	-59 877,8	-126 250,1	-285,9	324,3	133,2	-74,2	-269,2
Фінансування за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку	12 507,4	121 391,1	226 552,4	108 883,7	105 161,3	870,6	86,6	79,5	231,4	369,2
Разом	197 937,4	914 701,7	1 333 110,7	716 764,3	418 409,0	362,1	45,7	100	100	100

Класифікація фінансування Державного бюджету за типом кредитора

Показник	Роки			Темп приросту				Частка в структурі,%		
				Абсолют. відх.		Відн. відх.,%				
	2021	2022	2023	2022-2021	2023-2022	2022/ 2021	2023/ 2022	2021	2022	2023
Внутрішнє фінансування, в тому числі:	87 388,8	349 138,3	248 465,2	261 749,5	-100 673,1	299,5	-28,8	44,1	38,2	18,6
Фінансування за рахунок позик Національного банку України	-132,2	-132,2	-132,3	0,0	-0,1	0,0	0,1	-0,2	0,0	-0,1
Фінансування за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку	12 507,4	121 391,0	226 552,5	108 883,6	105 161,5	870,6	86,6	14,3	34,8	91,2
Фінансування за рахунок випуску цінних паперів	66 697,3	295 098,6	182 933,0	228 401,3	-112 165,6	342,4	-38,0	76,3	84,5	73,6
Надходження від приватизації державного майна	5 097,9	1 712,0	3 154,4	-3 385,9	1 442,4	-66,4	84,3	5,8	0,5	1,3
Фінансування за рахунок залишків коштів на рахунках бюджетних установ	965,6	-31 286,2	1 861,1	-32 251,8	33 147,3	-3 340,1	-105,9	1,1	-9,0	0,7
Зміни обсягів депозитів і цінних паперів, що використовуються для управління ліквідністю	-17 728,2	-30 000,0	0,0	-12 271,8	30 000,0	69,2	-100,0	-20,3	-8,6	0,0
Фінансування за рахунок зміни залишків коштів бюджетів	19 981,0	-7 644,9	-167 042,3	-27 625,9	-159 397,4	-138,3	2 085,0	22,9	-2,2	-67,2
Зовнішнє фінансування, в тому числі:	110 548,6	565 563,4	1 084 645,5	455 014,8	519 082,1	411,6	91,8	55,9	61,8	81,4
Позики, надані міжнародними фінансовими організаціями	46 292,6	455 415,1	1 023 926,6	409 122,5	568 511,5	883,8	124,8	41,9	80,5	94,4
Позики, надані органами управління іноземних держав	291,5	116 364,6	66 303,6	116 073,1	-50 061,0	39 819,2	-43,0	0,3	20,6	6,1
Позики, надані іноземними комерційними банками, іншими іноземними фінансовими установами'	-4 879,0	-3 457,3	-5 584,7	1 421,7	-2 127,4	-29,1	61,5	-4,4	-0,6	-0,5
Фінансування за рахунок випуску цінних паперів	-4 589,5	-2 759,0	0,0	1 830,5	2 759,0	-39,9	-100,0	-4,2	-0,5	0,0
Інше зовнішнє фінансування	73 433,0	0,0	0,0	-73 433,0	0,0	-100,0	-	66,4	0,0	0,0
Разом	197 937,4	914 701,7	1 333 110,7	716 764,3	418 409,0	362,1	45,7	100	100	100